

Stavovi muškaraca o rodnoj ravnopravnosti na Kosovu

Glavni nalazi Međunarodnog istraživanja o muškarcima i rodnoj ravnopravnosti (IMAGES)

Stavovi muškaraca o rodnoj ravnopravnosti na Kosovu

Glavni nalazi Međunarodnog istraživanja
o muškarcima i rodnoj ravnopravnosti
(IMAGES)

Ovaj izveštaj je rezultat saradnje između Misije Organizacije za evropsku bezbednost i saradnju (OEBS) na Kosovu, Kancelarije Fonda Ujedinjenih nacija za stanovništvo (UNFPA) na Kosovu i UBO Consultinga. Projekat i sačinjavanje izveštaja finansirali su Stalno predstavništvo Holandije pri OEBS-u, Akademija Folke Bernadotte i osnovno finansiranje UNFPA.

Stavovi izraženi u ovoj publikaciji su stavovi autora/ki i ne predstavljaju nužno stavove OEBS-a, UNFPA, Ujedinjenih nacija ili bilo kojih njihovih pridruženih organizacija.

© OEBS / UNFPA 2018. Sva prava zadržana.

Sadržaj ove publikacije može se slobodno koristiti i umnožavati u obrazovne i druge neprofitne svrhe sa napomenom da svako takvo umnožavanje nosi oznaku da su UNFPA i OEBS izvor teksta.

Objavili:

Misija OEBS-a na Kosovu

Ul. Abdyl Frasheri br. 37

10000 Priština

Tel. +383 38 240 100

press.omik@osce.org

www.osce.org/kosovo

UNFPA Kosovo

Zagrebačka br. 39

10000 Priština

Tel. +383 38 249088

kosovo.unfpa.org

Predlog za navođenje/citiranje:

Misija OEBS-a na Kosovu/UNFPA Kosovo (2018): Stavovi muškaraca o rodnoj ravnopravnosti na Kosovu. Glavni nalazi Međunarodnog istraživanja o muškarcima i rodnoj ravnopravnosti (IMAGES).

Priština.

Zahvalnost

Misija OEBS-a na Kosovu i UNFPA žele da se zahvale sledećim pojedincima/kama i organizacijama na njihovom doprinosu i/ili podršci: Institutu Promundo, Ruti Levto, Care International Balkan, Besniku Ljeki, Džonu Kronveru, Omladinskom edukativnom klubu Sinergija, Mreži vršnjačkih edukatora (PEN), svim stručnjacima/kinjama koji/e su učestvovali/e u istraživanju, učesnicima/ama fokus grupa i čitavom UBO Consulting timu.

Sva upućivanja u ovom izveštaju trebalo bi shvatiti u kontekstu Rezolucije Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija 1244 (1999).

Sadržaj

1. Uvod	6
1.1. Zašto analizirati stavove i prakse muškaraca?	6
1.2. Kontekst stanja rodne ravnopravnosti na Kosovu	8
2. Metodologija	10
2.1. Konceptualni okvir	10
2.2. Analitička strategija	12
2.3. Ograničenja	12
3. Glavni rezultati	13
3.1. Ko su bili muškarci i žene koji su učestvovali?	13
3.2. Rodne norme i stavovi u pogledu rodne ravnopravnosti	14
3.3. Iskustva u detinjstvu	23
3.4. Dinamika u odnosima i kućni poslovi	29
3.5. Nasilje i krivična dela nad ženama	35
3.6. Zdravstvene navike	39
3.7. Praktične politike i zakoni u vezi sa rodnom ravnopravnošću	42
4. Zaključak	47
5. Preporuke	48
Literatura	50
Aneks I – Lista sagovornika u detaljnim razgovorima	52

Kratak pregled

Ovo istraživanje prvenstveno se zasniva na rezultatima Međunarodnog istraživanja o muškarcima i rodnoj ravnopravnosti (IMAGES). Korišćen je mešoviti metodološki pristup koji je uključivao analizu dokumentacije, kvantitativno anketiranje 1001 muškarca i 500 žena, diskusije sa četiri fokus grupe i 26 detaljno obavljenih razgovora s ključnim akterima i stručnjacima. Istraživanje je sprovedeno u periodu od februara do juna 2017. godine. Glavni cilj bio je sticanje sveobuhvatne slike o stavovima i praksama muškaraca - zajedno sa mišljenjem žena i izveštajima o muškim praksama - o raznim temama vezanim za rodnu ravnopravnost na Kosovu.

Rodne norme i stavovi prema rodnoj ravnopravnosti

U ovom izveštaju je korišćena međunarodno prihvaćena skala rodno-ravnopravnih muškaraca (*Gender Equitable Men Scale – GEM*) kako bi se ocenili stavovi prema rodnim normama na Kosovu. Većina muškaraca (i žena) na osnovu svojih stavova spada u grupu umereno ravnopravnih. Međutim, oko 13 odsto muškaraca kada je reč o rodnim normama prema svojim stavovima spada u grupu najmanje ravnopravnih muškaraca, nasuprot samo jednom procentu žena koje potpadaju pod tu grupu. Većina muškaraca se složila sa izjavama koje su izrazile averziju prema seksualnoj različitosti, dok su žene pokazale blažu reakciju. Na pitanje o svom mišljenju o odraslim i maloletnim ženama koje rade kao seksualne radnice, muškarci manje nego žene smatraju da je to moralno pogrešno, čak i kada je reč o maloletnim pripadnicama ženskog pola. Stope samoprijavljenih transakcionih seksualnih odnosa bile su nešto veće među muškarcima od onih koje se prijavile žene.

Iskustva iz detinjstva

U većini onoga čega se muškarci sećaju iz detinjstva, briga o deci i kućnim poslovima bila je obaveza njihovih majki. Muške osobe su retko viđene da pripremaju hranu ili obavljaju kućne poslove, jer su to obično označene kao ženske dužnosti. Muškarci koji pripadaju mlađim starosnim grupama najverovatnije su videli svoje očeve ili druge muške osobe kako postaju aktivnije angažovani u domaćinstvu. Veće učešće očeva muškaraca ili drugih muških osoba u domaćinstvu bilo je češće kada su roditelji muških i ženskih ispitanika imali višu stručnu spremu. Vrlo retko je majka bila ta koja je imala poslednju reč ili jednako pravo glasa u odlukama o trošenju novca kada je reč o većim investicijama u domaćinstvu. Šamari i udaranje po turu u prošlosti su se često smatrali delom disciplinovanja dece, kao i danas, iako manje. Oko 40 odsto muškaraca priznalo je da su u školi ili naseljima u kojima su odrastali bili izloženi vršnjačkom nasilju i uznemiravanju. Oni koji su doživeli takvo nasilje u školi i kod kuće, skloniji su da imaju negativan stav prema rodnoj ravnopravnosti.

Dinamika odnosa i obaveze u domaćinstvu

U većini slučajeva odlučivanje u domaćinstvu obavljaju oba partnera zajednički, ali udeo muškaraca koji su rekli da njihova supruga ili partnerka imaju poslednju reč je znatno nizak. Muškarci koji su imali prilike da vide svoje roditelje kako zajedno odlučuju o važnim porodičnim odlukama skloniji su tome da to čine i sa svojom partnerkom. Raspodela poslova u domaćinstvu takođe nije podjednaka, pri čemu žene snose najveći deo tereta. Udeo muškaraca i žena koji uzimaju plaćeno porodiljsko odsustvo ili roditeljsko odsustvo za očeve je relativno nizak. Poslovi brige oko dece su obično podeljeni između oba partnera ili ih je preuzela majka. Muškarci koji su u svom detinjstvu bili naučeni kako da se brinu o svojoj braći i sestrama skloniji su da budu uključeni u svakodnevnu brigu o svojoj deci.

Nasilje i kriminalne prakse

Rezultati istraživanja pokazuju da su dvojica od deset muškarca tokom svog odrastanja najmanje jednom videla kako je njihovu majku tukao otac ili njen partner. Štaviše, oko 12 odsto muškaraca je bar jednom ošamarilo, udarilo ili bacilo neki predmet na svoju partnerku. Muškarci su skloniji od žena da se slažu sa normama kulture silovanja. Osim toga, jedan od 20 muškaraca je priznao da je barem jednom u svom životu stupio u seksualni odnos bez pristanka žene, a jedan od 25 muškaraca je izjavio da je najmanje jednom prisilio svoju devojku ili suprugu na seksualni odnos.

Zdravstvene prakse

Oko 11 odsto žena i 16 odsto muškaraca nikada nije posetilo lekara zbog zdravstvenih problema. Rezultati istraživanja su takođe ukazali na zabrinjavajuće statističke podatke u vezi sa mentalnim zdravljem. Tokom prošlog meseca, 31 odsto muškaraca je doživelo stres. Oko 14 odsto njih je doživelo depresiju, a pet odsto je priznalo da su ponekad imali samoubilačke misli. Oko 14 odsto muškaraca pije alkoholna pića dvaput mesečno ili češće. Iz ove grupe, 28 odsto njih preterano uživa u konzumiranju alkohola (popije više od pet pića u jednoj prilici) najmanje jednom nedeljno. Rasprostranjenost upotrebe droga bila je znatno niža od konzumiranja alkohola. Traženje pomoći po pitanju mentalnog zdravlja u društvu se smatra tabu temom zbog tradicionalnog mentaliteta i predrasuda.

Praktične politike i zakoni o rodnoj ravnopravnosti

Među svim muškarcima i ženama ispitanicima postoji opšta saglasnost da je pravni okvir za rodnu ravnopravnost na Kosovu dobro uspostavljen i formulisan. Ipak, prema rečima predstavnika institucija i nevladinih organizacija glavni problem leži u primeni ovih zakona i praktičnih politika. Svest o regulativi o porodičkom odsustvu majki bila je veća od one u pogledu roditeljskog odsustva za očeve. Stanovništvo smatra da su regulativa kao i zakoni koji uređuju zabranu diskriminacije i porodične odnose generalno pravični. Međutim, žene i muškarci ispitanici su smatrali da zakonske odredbe o zaštiti od nasilja u porodici ne pružaju dovoljno zaštite žrtvama zlostavljanja.

1.Uvod

Prvu stvar koju će većina pomisliti kada bude uzela u ruke ovaj izveštaj može biti to da se ovde radi o još jednom istraživanju o rodnoj ravnopravnosti koje su sprovele žene za žene. Rodna ravnopravnost je često kategorisana kao žensko pitanje i zbog toga su istraživanja, diskusije i debate na ovu temu uglavnom bile daleko od interesovanja muškaraca. No ipak, možemo se upitati kako se mogu pomiriti razlike kada jedna strana ponekad odbacuje ovo pitanje kao trivijalno, dok za drugu ono igra vitalnu ulogu u javnom i privatnom životu? Muškarci i žene moraju da bolje sagledaju stvari i pokušaju da razumeju stanovišta, iskustva i probleme jedni drugih. Cilj ovog inkluzivnog pristupa je da se rodnoj ravnopravnosti dodeli sveobuhvatna važnost koju ona zaslužuje, i to sa ženskog domena na celokupno društvo. Odeljci koji slede detaljno objašnjavaju koncept i obrazloženje iza ovog istraživanja i pružaju osnovne informacije o trenutnom stanju rodne ravnopravnosti na Kosovu.¹

1.1. Zašto analizirati stavove i prakse muškaraca?

Ako verujemo da rodna ravnopravnost nije ograničena samo na domen ženskih problema, onda iz toga proizlazi da je ovo pitanje važno kako iz perspektive žena, tako i iz perspektive muškaraca. S obzirom na to da su diskusije o rodnoj ravnopravnosti i politikama decenijama pokretale žene i za žene, temeljni koncept ovog projekta je da se fokusira upravo na onaj deo koji se često zanemaruje – **stavove muškaraca o rodnoj ravnopravnosti**. U proteklim decenijama ovaj pristup postaje sve popularniji u planovima i programima međunarodnih organizacija. Na primer, **Pekinška deklaracija Ujedinjenih nacija** koja ima za cilj da osigura primenu ljudskih prava žena na široko prihvaćen način, sadrži specifičnu tačku da „ohrabri muškarce da u potpunosti učestvuju u svim delovanjima prema ravnopravnosti”.² Stremljenje ka rodnoj ravnopravnosti zarad dobrobiti i muškaraca i žena je prioritet u Akcionom planu za unapređenje rodne ravnopravnosti Organizacije za evropsku bezbednost i saradnju (OEBS) iz 2004. godine.³ Fond za stanovništvo Ujedinjenih nacija (UNFPA) vođen Akcionim programom iz 1994. godine sa Međunarodne konferencije o stanovništvu i razvoju⁴ takođe je preduzeo niz koraka u svojim naporima da uključi muškarce u borbu za rodnu ravnopravnost.

“Čak i u mojim najranijim iskustvima sa organizacijama koje se bave rodnom ravnopravnošću pokušali smo da uključimo muškarce koliko god je to bilo moguće u naše aktivnosti. Ovo je bilo posebno važno za kosovsko društvo jer bi muškarci obraćali više pažnje na druge muškarce. Kada bi otac uskratio obrazovanje svojim ćerkama to je imalo daleko veći uticaj na ostale, nego kada bi to isto uradile majke.

Igbale Rogova
izvršna direktorka
Mreža žena Kosova

¹ Nacrt izveštaja su pripremili Donika Ljimini, Kujtim Koci, Ebru Silejman, Anila Čehaja i Valjon Feka iz UBO Consulting tima. Ovaj izveštaj su uredili Saša Gavrić, savetnik za rodnu ravnopravnost pri Misiji OEBS-a na Kosovu i Visare Mujko-Nimani, programska specijalistkinja u Kancelariji UNFPA na Kosovu, lekturu je uradio Aleks Sejls, a dizajn Jilka Fetahaj. Ilustracije je sačinila Fljorentina Plana. Izveštaj pokriva period dešavanja sve do kraja 2017.

² Ujedinjene nacije (1996). *The Beijing Declaration and the Platform for Action: Fourth World Conference on Women, Beijing, China, 4-15 September 1995*. Ujedinjene nacije.

³ OEBS (2004). *Akcionni plan OEBS-a o promovisanju rodne ravnopravnosti*. Odluka ministarskog saveta br. 14/04. Organizacija za evropsku bezbednost i saradnju. Dostupna na <https://www.osce.org/mc/23295?download=true>

⁴ Ujedinjene nacije (2014). *Programme of Action adopted at the International Conference on Population and Development Cairo, 5-13 September 1994. 20th Anniversary Edition*. UNFPA.

Među nekim UNFPA značajnim naporima je i alat „Uključivanje muškaraca i dečaka u oblasti rodne ravnopravnosti i zdravlja - Globalni alat za delovanje, koji predstavlja konceptualne i praktične informacije o angažovanju muškaraca i dečaka u promovisanju rodne ravnopravnosti i zdravlja.⁵

Komisija Ujedinjenih nacija za položaj žena u svojim Usaglašenim zaključcima br. 4, „Uloga muškaraca i dečaka u postizanju rodne ravnopravnosti“, naglasila je odgovornost žena i muškaraca da promovišu i doprinesu rodnoj ravnopravnosti u različitim domenima društva. ⁶ Pored toga, Strategija Evropske komisije za ravnopravnost žena i muškaraca 2010-2015. i njeno dalje strateško angažovanje za rodnu ravnopravnost 2016-2019. naglasila je neophodnost aktivnog doprinosa muškaraca za unapređenje rodne ravnopravnosti.⁷

Postavlja se pitanje da li su muškarci uključeni u međunarodne okvire kada je reč o planovima i programima o rodnoj ravnopravnosti? Da li preuzimaju odgovornost nad porukama i politikama koje zahtevaju veću ravnopravnost devojčica i žena u obrazovanju, prihodu i radu, političkom učešću i zdravlju? Da li muškarci menjaju svoje stavove, prakse i način svog života u odnosu na žene? Kakva iskustva muškarci donose kada je reč o zdravlju, zapošljavanju ili privatnom životu? Mnoga od ovih pitanja su istraživana u više istraživanja, međutim, Međunarodno istraživanje o muškarcima i rodnoj ravnopravnosti (IMAGES) pruža sveobuhvatniji mehanizam za prikupljanje svih ovih stavova u jednom istraživanju.

IMAGES na Kosovu deo je globalne inicijative koja pruža uravnoteženiji i sveobuhvatniji pogled na pitanja koja se tiču rodne ravnopravnosti. **Istraživanje IMAGES** su osmislili i koordinisali Institut Promundo i Međunarodni centar za istraživanje žena. Ovo istraživanje koje predstavlja jedno od najsveobuhvatnijih istraživanja domaćinstava koje je ikada sprovedeno o stavovima i praksama muškaraca i žena vezanih za rodnu ravnopravnost sprovedeno je u više od 20 zemalja do sada, uključujući Bosnu i Hercegovinu, Hrvatsku i Moldaviju.⁸ Na Kosovu, IMAGES je deo zajedničke inicijative Misije OEBS-a na Kosovu i Kancelarije UNFPA na Kosovu. Glavni cilj je sticanje sveobuhvatnog razumevanja o trenutnim percepcijama i stavovima u vezi sa rodnim ulogama na Kosovu. Ovi rezultati će izgraditi bazu dokaza o tome kako se baviti rodnim nejednakostima kroz kampanje podizanja svesti javnosti i zagovaranja promena u javnim institucijama i što je još važnije, kako uključiti muškarce u programe rodne ravnopravnosti.

---

⁵ Ricardo, C., i Verani, F. (2010). *Engaging Men and Boys in Gender Equality and Health: A Global Toolkit for Action*. Brazil: Promundo/UNFPA (*Uključivanje muškaraca i dečaka u rodnu ravnopravnost i zdravlje: Globalni alat za delovanje*).

⁶ Komisija o statusu žena Ujedinjenih nacija. (2004, mart), *The Role of Men and Boys in Achieving Gender Equality* - CSW48 Agreed Conclusions (A). United Nations. (*Uloga muškaraca i dečaka u ostvarivanju rodne ravnopravnosti* - CSW48, Dogovoreni zaključci (A). Ujedinjene nacije).

⁷ European Commission. (2010, September 21). *Strategy for Equality between Women and Men 2010-2015*.

i European Commission (2011). *Strategic Engagement for Gender Equality 2016-2019*.

⁸ Više možete saznati o ovom projektu na globalnom nivou na veb-stranici Promundo Instituta: <https://promundoglobal.org/programs/international-men-and-gender-equality-survey-images/>

1.2. Kontekst stanja rodne ravnopravnosti na Kosovu

Kosovo je 2004. godine usvojilo svoj prvi Zakon o rodnoj ravnopravnosti. Od tada su institucije preduzele dalje korake da unaprede **pravni i institucionalni okvir** za promovisanje rodne ravnopravnosti. Skupština Kosova je 2015. godine usvojila nove zakonske propise o rodnoj ravnopravnosti i zabrani diskriminacije i novi Zakon o instituciji ombudsmana.⁹ Institucionalni mehanizmi su uspostavljeni da vode, podržavaju i/ili prate primenu unapređenja rodne ravnopravnosti. U zakonodavnom ogranku postoji skupštinski odbor koji se bavi rodnom ravnopravnošću, dok u izvršnom ogranku postoji Agencija za rodnu ravnopravnost koja se nalazi pri Kabinetu premijera. Sva ministarstva imaju službenike za rodnu ravnopravnost. Na lokalnom nivou takođe postoje odbori pri skupštinama opština koji se bave pitanjima rodne ravnopravnosti kao i opštinski službenici za rodnu ravnopravnost. Institucija ombudsmana je odgovorna za rešavanje žalbi vezanih za rodno zasnovanu diskriminaciju.

Na nivou **praktične politike** takođe je bilo značajnih razvoja. Međutim, u trenutno važećoj Strategiji razvoja Kosova samo dva od 34 cilja su povezana sa rodним pitanjima.¹⁰ Prvi se odnosi na povećanje stope upisa dece u predškolskim ustanovama kao mehanizam za olakšavanje zapošljavanja žena, a drugi se odnosi na proširenje pristupa žena svojim imovinskim pravima. Edi Gusia, direktorica Agencije za rodnu ravnopravnost, primetila je da su ovi ciljevi previše skromni da bi se rešili problemi rodne ravnopravnosti na Kosovu i da nesumnjivo postoji više prostora da se rodna perspektiva koristi u drugim oblastima.

Procena vladine strategije o rodnoj ravnopravnosti, Programa Kosova za rodnu ravnopravnost 2008-2013¹¹, pokazala je da su uprkos napretku koji je ostvaren u nekim **socio-ekonomskim pokazateljima** do 2013. godine, žene na Kosovu bile u nepovoljnijem položaju u odnosu na muškarce.¹² Iako je stopa nezaposlenosti celokupnog stanovništva iznenađujuće visoka i iznosi oko 33 odsto, razlika u ukupnim stopama za žene i muškarce nije velika (32% za muškarce i 37% za žene).¹³ Međutim, jaz u stopama nezaposlenosti proširuje se ako pogledamo nivo stečenog obrazovanja. Nezaposlenost je više prisutna među ženama sa višim obrazovanjem, nego muškarcima iz iste grupe; 28 odsto žena koje imaju veći stepen obrazovanja su nezaposlene u odnosu na 15 odsto muškaraca iz iste kategorije.¹⁴ Razlika u stopama učešća radne snage je još izraženija. Stopa učešća žena je u 2013. godini iznosila 21% što se smatra malim brojem.¹⁵ Žene imaju tendenciju da budu na slabije plaćenim pozicijama i gotovo da ih nema na najvišim rukovodećim pozicijama u privatnom sektoru (samo 7 odsto)¹⁶, a procenat žena na nivou srednjeg i višeg nivoa upravljanja iznosio je oko 16 odsto u 2014. godini.¹⁷ Među 70 326 kosovskih javnih službenika, samo 38 odsto su žene. Žene čine samo 9 odsto na visokim pozicijama odlučivanja, kao što su generalni sekretari i izvršni direktori i 23 odsto na drugim pozicijama odlučivanja na srednjem nivou.¹⁸

⁹ Sva tri zakona su dostupna na albanskom, engleskom i srpskom jeziku na veb-stranici Službenog lista na gzk.rks-gov.net

¹⁰ Kabinet premijera Kosova (2016, januar), *Razvojna strategija 2016-2021*.

¹¹ Novi program za rodnu ravnopravnost još uvek nije usvojen. Potrebno ga je pod hitno finalizovati i usvojiti kako bi se sistematično predvodio rad različitih vladinih institucija.

¹² Agencija za rodnu ravnopravnost (2016), *Procena Programa Kosova za rodnu ravnopravnost*.

¹³ Međunarodna organizacija rada (2017), baza podataka *ILOSTAT*.

¹⁴ Međunarodna organizacija rada (2017), baza podataka *ILOSTAT*.

¹⁵ Svetska banka (2017), *Banka rodnih statističkih podataka*.

¹⁶ Svetska banka (2017), *Istraživanje preduzeća Svetske banke*.

¹⁷ Međunarodna organizacija rada (2017), baza podataka *ILOSTAT*.

¹⁸ Program Ujedinjenih nacija za razvoj (2014), *Rodna ravnopravnost povezana sa rizicima od korupcije i ranjivostima i službom javne administracije na Kosovu*.

Čak i sa jednakim **pravima u nasljeđivanju** i afirmativnim merama za upis prava svojine na oba supružnika, broj žena sa imovinom koja je upisana na njihovo ime iznosio je do 2017. oko 20 odsto stanovništva.¹⁹ Štaviše, prema rezultatima dobijenim iz Popisa poljoprivrednih gazdinstava na Kosovu 2014. godine, samo pet odsto poljoprivrednog zemljišta je u vlasništvu žena. Čak i u poslovnom sektoru žene su mnogo manje prisutne, jer je samo 13% preduzeća u njihovom vlasništvu.²⁰ Ova situacija je ukorenjena u tradicionalnim društvenim normama među muškarcima i ženama koje na neki način stavljaju žene u manje jednake stanovnike i omogućavaju patrilinarno deljenje porodičnih resursa.

Rodni jaz je takođe evidentan u **sektoru obrazovanja i zdravstva** koji su tesno povezani sa temama koje pokriva ovo istraživanje. Na primer, podaci za 2011. pokazuju da samo 11% žena, u poređenju sa 30% muškaraca, ima (višu) srednju školu²¹. Većina žena ima samo osnovno ili niže srednjoškolsko obrazovanje, ali nema stručnu zanatsku školu. Treba napomenuti da je tokom školske 2015/2016. godine udeo žena upisanih na javne univerzitete bio značajno veći za sve opštine, a skoro na svim javnim univerzitetima i broj diplomiranih studentkinja.²² Za razliku od drugih područja, žene su bolje nego muškarci u pogledu zdravstvenih pokazatelja. Od 2015. godine, očekivani životni vek iznosi 73,6 godina za žene, a 69,2 za muškarce.²³ Istraživanje koje je sprovedla Mreža žena Kosova otkrilo je da su žene sklonije od muškaraca da zatraže zdravstvene usluge.²⁴

Uprkos pravnom okviru i okviru praktične politike za rodnu ravnopravnost, **rodno zasnovano nasilje** je i dalje prisutno. Osim seksualnog nasilja povezanog sa sukobom, nasilje u porodici i drugi oblici rodno zasnovanog nasilja i dalje preovlađuju u post-konfliktnim vremenima. Istraživanje koje je sprovedla Mreža žena Kosova na osnovu razgovora obavljenih sa parničnim sudijama utvrdilo je različite probleme sa zakonskim propisima o zabrani nasilja u porodici²⁵. Ovi problemi uključivali su zanemarivanje dokaza, retko zatvaranje učinioca, odugovlačenje u izdavanju naloga za određivanje mere zaštite od nasilja u porodici, nepropisno praćenje naloga za zaštitu i blago izricanje kazne u slučajevima kršenja naloga za izrečenu meru zaštite od nasilja u porodici. Međutim, istraživanja su utvrdila brojne propuste u odgovorima institucija na takve slučajeve, od kojih su neki: nedostatak kapaciteta za propisno rešavanje slučajeva nasilja u porodici, nedostatak finansijskih i ljudskih resursa, nestabilna situacija postojećih sigurnih kuća, nepropisno koordiniranje odgovora među različitim agencijama i opšte nepostojanje osetljivosti institucija i društva u celini prema rodno zasnovanom nasilju.²⁶ Potrebno je jako angažovanje vladinih institucija za sprovođenje Strategije zaštite od nasilja u porodici za period 2016-2020.

¹⁹ Joireman, S. (2017), *Midterm National Survey on Property Rights in Kosovo (Srednjoročna nacionalna strategija o imovinskim pravima na Kosovu)*, USAID & Tetra Tech.

²⁰ Kosovski zavod za statistiku (2016). *Žene i muškarci na Kosovu 2014-2015*.

²¹ Kosovski zavod za statistiku (2016). *Žene i muškarci na Kosovu 2014-2015*.

²² Ministarstvo obrazovanja, nauke i tehnologije/ Kosovski zavod za statistiku (2016). *Obrazovne statistike na Kosovu 2015/2016*.

²³ Međunarodna organizacija rada (2017) *ILOSTAT baza podataka*.

²⁴ Farnsworth, N., i Goebbels, K. (2016), *Pristup zdravstvenoj zaštiti na Kosovu, Mreža žena Kosova*.

²⁵ Farnsworth, N., Qosaj-Mustafa, A., Berisha, A., i Morina, D. (2015), *Nema više izgovora: Analiza stavova, učestalosti i institucionalnog odgovora na nasilje u porodici na Kosovu*, Mreža žena Kosova.

²⁶ Kelmendi, K. (2015). Domestic Violence Against Women in Kosovo: A Qualitative Study of Women's Experiences. *Journal of Interpersonal Violence*, 30(4), 680-702. Videti takođe Izveštaj o reakciji Misije OEBS-a na Kosovu na <http://www.osce.org/kosovo/203051?download=true>

2. Metodologija

2.1. Konceptualni okvir

Konceptualni okvir primenjen u ovom istraživanju sledi prvobitno istraživanje IMAGES, koji su osmislili Institut Promundo i Međunarodni centar za istraživanje žena. Instrumenti istraživanja koji su prvobitno korišćeni prilagođeni su lokalnom kontekstu Kosova. Stavovi žena i muškaraca analizirani su nepristrasno, pri čemu jedni nemaju veći značaj od drugih. Na osnovu ovog konceptualnog okvira, istraživanje pokriva niz tema, što uopšte ne predstavlja sve iscrpljene faktore koji se odnose na rodne norme i rodnu ravnopravnost. U istraživanje su uključene sledeće oblasti:

- **Iskustva iz detinjstva:** iskustva nasilja; svedočenje rodno zasnovanom nasilju; rodno zasnovani stavovi opaženi u porodici porekla; percepcije promena prethodnih generacija do danas; rodna ravnoteža u radu/ briga o deci u porodici porekla.
- **Odnosi kod kuće:** bračno stanje/zajednički život; podela/učešće u kućnim poslovima; opažano zadovoljstvo porodičnim životom; odlučivanje u domaćinstvu; korišćenje vremena u specifičnim kućnim poslovima i brigi oko porodice, uključujući i negu dece.
- **Roditeljstvo i muški odnosi sa decom:** broj dece; životna situacija svakog deteta; vreme/ novac utrošen za brigu o svakom detetu; korišćenje porodijskog/roditeljskog odsustva za očeve; percepcije / stavovi prema postojećem roditeljskom odsustvu; i dogovori oko brige o deci.
- **Stavovi prema ženama i muškosti:** stavovi prema rodnoj ravnopravnosti (koristeći skalu rodno-ravnopravnih muškaraca i druge mere); stavovi prema različitim praktičnim politikama rodne ravnopravnosti.
- **Zdravlje i kvalitet života:** pitanja u vezi sa životnim stilom; korišćenje zdravstvenih usluga; seksualno i reproduktivno ponašanje; seksualno prenosive infekcije; zadovoljstvo seksualnim odnosima; pitanja mentalnog zdravlja; socijalna podrška.
- **Partnerski odnosi i odnosi između supružnika:** status i zadovoljstvo trenutnog odnosa; korišćenje usluga/trazenje pomoći tokom nasilnih ili stresnih odnosa; istorija odnosa.
- **Nasilje u odnosima i transakcioni seks:** upotreba nasilja (fizičkog, seksualnog, psihološkog) prema partneru; viktimizacija nasiljem od strane partnera; muška upotreba seksualnog nasilja protiv osoba koji nisu partneri; muškarci koji su rekli da su kupovali seks ili plaćali seksualne usluge, uključujući i takva usluge sa maloletnim osobama.²⁷

Neke teme koje su bile obuhvaćene sa dva upitnika (**jedan za žene, jedan za muškarce**) bile su posebno osetljive. Stoga je posebna pažnja posvećena odabiru pitanja koja treba uključiti i njihovim formulisanju, istovremeno pokušavajući da ne odstupaju od prvobitnih upitnika koje su koristili Institut Promundo i Međunarodni centar za istraživanje žena. Potonje je bilo posebno važno da bi se postigli rezultati koji su međunarodno uporedivi. Nakon njihovog prilagođavanja, prevod upitnika je urađen na osnovu metode ponovnog prevođenja. Upitnici su zatim programirani u ručne tablete koje su dati ispitivačima za obavljanje razgovora u domaćinstvima. Osim toga, izvršeno je probno ispitivanje da bi se ispitali kvalitet, značaj i jasnoća upitnika. Dobijeni utisci i komentari uvršćeni su u konačne verzije upitnika.

---

²⁷ Vrlo je važno naglasiti da se neka istraživačka pitanja odnose na pitanja koja se mogu smatrati nezakornim unutar trenutno važećeg pravnog okvira. Uloga socio-naučnog istraživanja je takođe da sagleda takav fenomen i da predstavi rešenja na anoniman način. UBO Consulting, OEBS i/ili UNFPA ne preuzimaju nikakvu odgovornost za takve podatke.

Obrazac uzorka sastavljen je korišćenjem podataka popisa stanovništva Kosovskog zavoda za statistiku iz 2011. god. iz svih 38 opština. Prvo, stvorena su dva odvojena uzorka, jedan za muškarce i jedan za žene. U skladu sa ranijim IMAGES metodologijama, veličina uzorka za muškarce veća je pošto su oni ciljana grupa istraživanja. Dva uzorka zasnivala su se na stanovništvu svake od 38 opština na Kosovu, dok je istovremeno dozvoljen reprezentativan uzorak tri etnička podskupa: kosovski Albanci, kosovski Srbi i druge nevećinske zajednice.

Uzorak je osmišljen na osnovu metode verovatnoće srazmerne veličini (PPS) koja nam je takođe omogućila da odredimo kvote za varijable poput: opština, gradska i seoska naselja. Uzorak predstavnika zajednice, koja nije kosovsko albanska, uvećan je metodom uvećanja uzorka da bi se došlo do reprezentativnih mišljenja pripadnika te zajednice, što će omogućiti analizu na nivou ispod uzorka. Na opštem nivou uzorka (generalizacija nalaza za populaciju), aktualno prilagođavanje uzorka, poput primene težine, primenjeno je da bi se uzorak ispravio radi uvećanja. U tabeli u nastavku predstavljen je opšti uzorak za istraživanje zajedno sa muškarcima i ženama.

	Ukupno	Kosovski Albanci	Kosovski Srbi	Drugi sa Kosova
Muškarci	1001	667	198	136
Žene	500	333	102	65
Ukupno	1501	1000	300	201

Tabela 1 - IMAGES uzorak po etničkoj pripadnosti i rodu

Pored kvantitativnog ispitivanja, ovo istraživanje je sadržalo i **kvalitativne metode** koje se prvenstveno tiču davanja detaljnog objašnjenja rezultata istraživanja kao i drugih ključnih stvari u vezi sa rodnom ravnopravnošću koje se dešavaju na Kosovu. Posle prve analize podataka dobijenih od istraživanja, obavljani su razgovori sa stanovnicima Kosova kroz četiri **fokus grupe**. Imajući u vidu jezičke prepreke, dve fokus grupe održane su sa osobama sa Kosova koje govore srpski i još dve sa osobama sa Kosova koje govore albanski jezik. Ti razgovori održani su odvojeno sa muškarcima i ženama, imajući u vidu lokalni kontekst kao i osetljivost teme. Glavni cilj fokus grupa bio je da se dođe do objašnjenja, zaključaka i da se bolje shvate stavovi muškaraca u pogledu rodne ravnopravnosti s njihovog stanovišta, kao i stavovi žena.

Obavljeno je dvadeset i šest **detaljnih razgovora** sa akterima koji se bave pitanjima rodne ravnopravnosti (predstavnicima javnih institucija, organizacijama građanskog društva i akademske zajednice). Ceo spisak osoba sa kojima je obavljen razgovor može se pronaći u Aneksu I. Podaci iz detaljnih razgovora omogućili su nam da sa više stanovišta sagledamo trenutna dešavanja, svest i glavne prepreke u vezi sa rodnom ravnopravnošću na Kosovu. Sve aktivnosti u sklopu istraživanja sprovedene su između februara i juna 2017. godine.

2.2. Analitička strategija

Analitička strategija primenjena kod proučavanja podataka dobijenih iz ovog istraživanja u skladu je s drugim IMAGES istraživanjima koja su sprovedena. Nalazi predstavljeni u narednom poglavlju ne tiču se svih pitanja obuhvaćenih kvantitativnim i kvalitativnim istraživanjem. Istraživanje predstavlja samo najbitnije rezultate na osnovu ranijih istraživanja u ovoj tematskoj oblasti i još važnije, lokalnog konteksta na Kosovu. Rezultati istraživanja dopunjeni su zaključcima iz detaljnih razgovora, kao i utisaka iz razgovora kroz fokus grupe. Podaci su odvojeno predstavljeni za muškarce i žene zbog različitih upitnika i veličine uzoraka. Neki od ključnih rezultata za muškarce analizirani su dodatno da bi se sagledali trendovi na osnovu socio-ekonomskog porekla ispitanika i stavovi u vezi sa rodnom ravnopravnošću. U istraživanju su predstavljeni samo značajni rezultati sa rasponom pouzdanosti od 99 odsto, izuzev ukoliko nije drukčije navedeno.

2.3. Ograničenja

Ovakva vrsta istraživanja među prvima je na Kosovu uzimajući u obzir veliki stepen pokrivenosti, i posebno, osetljivu vrstu tema kojima se bavi. Zbog toga, bilo je normalno naići na nekoliko poteškoća tokom vršenja istraživanja. Na primer, predviđena je velika šansa da će doći do odbijanja upitnika i stopa odustajanja na osnovu trajanja i još važnije zbog osetljivosti upitnika. Radi prevazilaženja ovih prepreka preduzete su različite mere. Prvo, angažovan je odgovarajući broj muškaraca i žena popisivača i usvojena je ista politika vođenja razgovora sa različitim rodovima. Drugim rečima, samo žene su mogle da vode razgovor sa ženama i isto je važno za muškarce. Druga mera bila je da se veoma lična i osetljiva pitanja pomere u poslednji deo upitnika, koji su samostalno popunjavali žene i muškarci ispitanici. Ovo je olakšalo proces jer žene i muškarci ispitanici nisu odmah bili šokirani zbog veoma direktnih pitanja i imali su privatnost da daju iskrenije odgovore. U svakom slučaju, kod najosetljivijih i ličnih pitanja, bilo je puno slučajeva u kojima odgovori nisu dati. Još jedno ograničenje predstavljao je obim upitnika. Često je to dovelo do umora kod ispitivača i ispitanika. Da bi se savladala ova prepreka, upitnik je prilagođen tako da se uklone suvišna pitanja, a vreme namenjeno radu na terenu znatno je produženo da se ne bi žurilo sa procesom.

3. Glavni rezultati

3.1. Ko su bili muškarci i žene koji su učestvovali?

Društvena pozadina

Kao što je već objašnjeno kod metodologije, etničko poreklo žena i muškaraca ispitanika predodređeno je kvotama da bi se održao etnički reprezentativan uzorak. U Tabeli 2, primetno je da je presek po starosti i kod muškaraca i kod žena ispitanika naginjao prema mlađoj grupi, što oslikava strukturu stanovništva na Kosovu. Većina muškaraca i žena ispitanika završila je bar srednju školu ili neku vrstu strukovne škole. Veoma mali broj muškaraca i žena ispitanika izjavio je da ne pripada nijednoj veri (šest odsto muškaraca i četiri odsto žena). U Tabeli 2, prikazani su podaci za veru samo onih koji su naveli da pripadaju nekoj veroispovesti. U smislu bračnog stanja, uglavnom su i muškarci i žene ispitanici u braku. Veoma mali broj žena i muškarca ispitanika živi samo, a oko 70 odsto žena i muškaraca ispitanika ima porodicu/domaćinstvo od četiri do sedam članova. Te članove domaćinstva obično čine partner ili partnerka, deca ili roditelji za muškarce, odnosno svekar i svekrva za žene.

Demografske karakteristike						
Starosna grupa	18-24	25-34	35-44	45-54	55-60	
Muškarci	28.6%	26.5%	18.9%	13.9%	12.1%	
Žene	24.7%	25.0%	22.9%	19.2%	8.2%	
Najviši stepen sprema	Bez završene škole	Osnovna škola	Srednja škola/stručna škola	Diploma prvog stepena studija (diploma)	Studije drugog i trećeg stepena (master/doktorat) ili više	
Muškarci	0.5%	11.9%	64.1%	20.7%	2.8%	
Žene	3.8%	30.4%	43.4%	19.5%	2.9%	
Vernik/ca	Da			Ne		
Muškarci	94%			6%		
Žene	96%			4%		
Veroispovest	Muslimanska	Pravoslavna	Katolička	Agnosticizam	Protestantska	Bez odgovora
Muškarci	93.7%	4.0%	1.8%	0.4%	0.0%	0.1%
Žene	94.5%	3.4%	0.9%	0.6%	0.1%	0.6%
Bračno stanje	Neoženjen/neudata	U vezi	Veren/a	Vanbračna zajednica	Udata	Udovica/ac
Muškarci	32.4%	7.5%	4.1%	0.3%	53.5%	2.3%
Žene	28.5%	3.3%	3.1%	2.2%	58.4%	4.5%

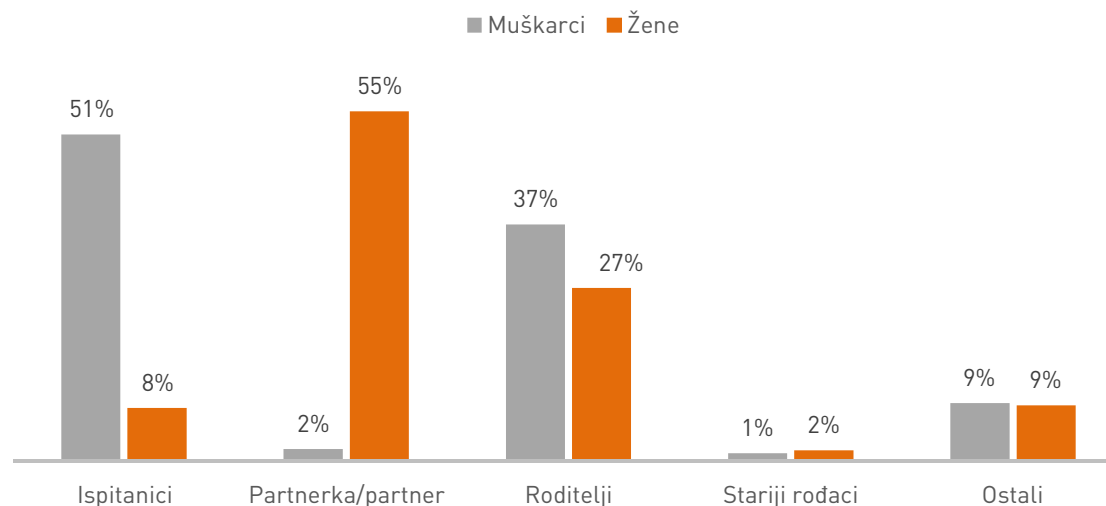
Tabela 2 – Socio-demografske karakteristike muškaraca i žena ispitanika

Na kraju, broj onih koji su dobrovoljno naveli svoju seksualnu opredeljenost pokazuje da 94 odsto muškaraca privlače žene, da dva odsto privlače i muškarci i žene, dok je samo 0,3 odsto (3 od 1001) navelo da više vole muškarce. Dodatnih 4 odsto nisu želeli da odgovore na ovo pitanje. Podaci za žene pokazuju da 84 odsto žena više voli muškarce, dva odsto privlače oba pola, a 14 odsto nije želelo da odgovori na ovo pitanje. Rezultati istraživanja koji su ovde prikazani zasnivaju se na heteroseksualnom konceptu odnosa.

Ekonomsko stanje

Stopa nezaposlenosti u uzorku iznosi oko 26 odsto za muškarce i 31 odsto za žene. Među zaposlenim muškarcima, oko 41 odsto radi neformalno (tj. nema zvanični ugovor o radu). Glavni izvor prihoda u domaćinstvu uglavnom su sami muškarci ispitanici (51 %) ili njihovi roditelji. Samo oko dva odsto muškaraca ispitanika izjavilo je da njihove partnerke obezbeđuju glavni izvor finansijskih sredstava. S druge strane, 55 odsto žena izjavilo je da njihovi partneri obezbeđuju glavni izvor prihoda u njihovom domaćinstvu. Prosečan prihod u domaćinstvu iznosio je 565 evra (srednji 450), dok je prosečan lični dohodak iznosio 299 evra (srednji 278) za muškarce i 188 evra (srednji 161 evra) za žene.

GLAVNI IZVOR PRIHODA ZA ŽENE I MUŠKARCE KOJI ŽIVE SA DRUGIM ČLANOVIMA DOMAĆINSTVA

Grafički prikaz 1 – Glavni izvor prihoda za žene i muškarce koji žive sa drugim članovima domaćinstva

3.2. Rodne norme i stavovi u pogledu rodne ravnopravnosti

U ovom odeljku pažnja je poklonjena neposredno mišljenjima muškaraca i žena u vezi sa rodnom ravnopravnošću. Potonje je procenjeno kroz različite izjave koje prenose i jednake i nejednake percepcije o rodnim normama i odnosima. Samovoljno navedeni stepeni saglasnosti trebalo bi da ukažu na prosečne norme kojima se muškarci i žene na Kosovu rukovode. Te norme su kvantifikovane u merilu poznatom kao skala rodno-ravnopravnih muškaraca odnosno GEM skala. Nakon što je data slika o rodnim normama i stavovima na Kosovu, u narednim odeljcima detaljnije se obrađuju razni domeni u vezi sa rodom, a koji mogu da posluže kao osnova za preovlađujuće rodne norme i stavove.

Skala rodno- ravnopravnih muškaraca (GEM)

Skala rodno-ravnopravnih muškaraca zasniva se na **društvenoj perspektivi rodnih normi**²⁸. To pre svega znači da kultura društva određuje odgovarajući način ili veći broj načina ponašanja, razmišljanja i postupanja za muškarce i žene. To se čini kroz različite kanale, kao što su norme koje se prenose preko porodica i/ili institucija. Međutim, ti standardi se ne primaju jednostavno, oni su takođe postali unutrašnji, rekonstruisani, a zatim preneseni drugima²⁹. Konceptualni okvir skale rodno-ravnopravnih muškaraca usredsređuje se na modele muževnosti ili muškosti koji potiču iz društva, ali može da zauzme drugačije nivoe za različite grupe ljudi. Takođe, pokušava da inkorporiše odnose moći koji postoje u rodnim normama³⁰. Glavni cilj skale je da se **procene stavovi u pogledu rodnih normi u intimnim odnosima** ili različita društvena očekivanja za muškarce i žene. U ranijim istraživanjima, korišćena je da se predvide različiti srodni rezultati poput upotrebe kondoma, upotrebe kontracepcije ili nasilja partnera³¹.

Skala za Kosovo sastoji se od **15 od 24 pitanja** iz prvobitne metodologije skale rodno-ravnopravnih muškaraca (videti Tabelu 3). Nakon što je ispitana pouzdanost, odlučeno je da se u strukturu skale uvrste sva pitanja (na osnovu rezultata Kronbahove alfe). Pitanja na koja nije dat odgovor kodirana su kao pitanja koja nedostaju da skala ne bi bila pristrasna. Opcije ne slažem se, donekle se slažem i potpuno se slažem dobile su bodove 1, 2 odnosno 3. Samo je jedno pitanje imalo pozitivnu implikaciju po rodnu ravnopravnost, tako da su odgovori obrnuto kodirani radi jedinstvenog značaja svake kategorije odgovora. Skala rodno-ravnopravnih muškaraca izračunata je kao zbir bodova za svaku od izjava. Skala je zatim podeljena u tri grupe prema stavovima muškaraca na „ najmanje ravnopravni“, „umereno ravnopravni“ i „najviše ravnopravni“. Opseg se zasniva na trećinama u opsegu mogućih bodova. Opsezi za našu skalu rodno ravnopravnih muškaraca bili su sledeći: najmanje ravnopravni 15-24; umereno ravnopravni 25-34; najviše ravnopravni 35-45.

²⁸ M. S. Kimel (2011). *The gendered society (Rodno društvo)* (4. izdanje). Njujork: Oxford University Press.

²⁹ Barker, G., Contreras, J., Heilman, B., Singh, A., Verma, R., & Nascimento, M. (2011). *Evolving Men: Initial Results from the International Men and Gender Equality Survey (IMAGES)*. International Center for Research on Women (ICRW) and Instituto Promundo.

³⁰ Pulerwitz, J., & Barker, G. (2008). Measuring Attitudes toward Gender Norms among Young Men in Brazil: Development and Psychometric Evaluation of the GEM Scale. *Men and Masculinities*, 10(3), 322–338.

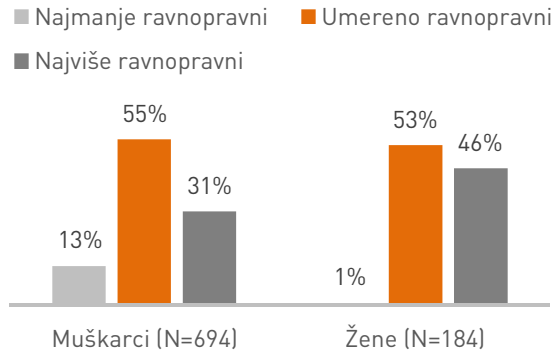
³¹ Singh, A., Verma, R., & Barker, G. (2013). *Measuring Gender Attitude: Using Gender-Equitable Men Scale (GEMS) in Various Socio-Cultural Settings*. UN Women.

Tabela 3 – Rezultati muškaraca za svako od 15 pitanja na skali rodno-ravnopravnih muškaraca

	Ne slažem se	Donekle se slažem	U potpunosti se slažem	Bez odgovora
1. Žena bi trebalo da toleriše nasilje da bi porodicu sačuvala na okupu.	67.9	21.0	7.1	4.0
2. Ponekad žena zaslužuje batine.	54.5	32.7	8.7	4.1
3. Pobesneo bih kada bi mi žena tražila da koristim kondom.	52.6	23.8	12.1	11.4
4. Odgovornost je na ženi da izbegne trudnoću.	45.7	35.5	8.8	10.1
5. Muškarci ne pričaju o seksu; jednostavno ga praktikuju.	32.6	44.9	17.3	5.1
6. Muškarcima je seks potrebniji nego ženama.	31.9	39.7	23.3	5.1
7. Muškarci bi trebalo da se stide, ako ne mogu da dobiju erekciju tokom seksa.	31.5	30.6	24.4	13.5
8. Da biste bili muškarac, morate da budete nepopustljivi.	27.9	34.4	33.3	4.4
9. Muškarac bi trebalo da ima poslednju reč u odlukama u svom domu.	26.3	40.6	28.9	4.3
10. Muškarci su uvek spremni na seks.	25.7	36.2	32.7	5.4
11. Najvažnija uloga žene je da se brine o svom domu i da kuva za svoju porodicu.	25.7	40.7	32.1	1.5
12. Odgovornost žene je da menja pelene, kupa i hrani decu.	25.4	35.8	36.7	2.2
13. Ako me neko uvredi, braniću svoj ugled, silom ako moram.	21.8	32.4	40.3	5.5
14. Nikada se ne bih družio sa homoseksualcem.	17.9	17.0	55.4	9.7
15. Muškarac i žena bi trebalo da zajedno odluče koju će vrstu kontraceptivnog sredstva koristiti.	11.8	24.0	59.4	4.8

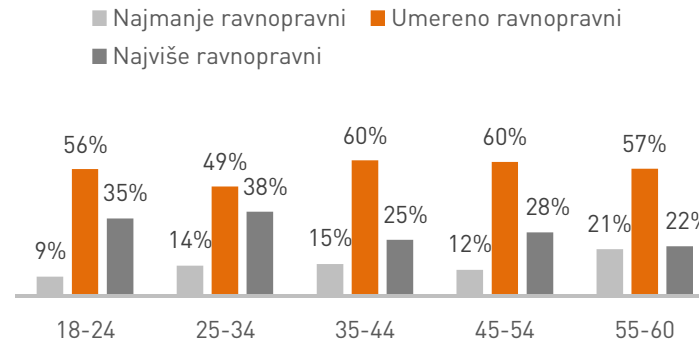
Skala rodno-ravnopravnih muškaraca (GEM skala) primarno je orijentisana ka muškarcima kao što i njen naziv ukazuje, ali je izračunata i za žene da bi se videle razlike u stavovima u pogledu rodni normi između ovih dveju grupa. Na Grafičkom prikazu 2 može se videti da većina muškaraca i žena prema svojim stavovima spada u grupu umereno ravnopravnih. Međutim, **znatno veći broj muškaraca pokazuje da je umereno ravnopravnih stavova** sa oko 13 odsto, za razliku od žena kod kojih samo jedan odsto pripada toj kategoriji.

GEM SKALA ZA MUŠKARCE I ŽENE

Grafički prikaz 2 - GEM skala za muškarce i žene

GEM SKALA ZA MUŠKARCE PO STAROSNOJ GRUPI

Grafički prikaz 3 - GEM skala za muškarce po starosnoj grupi

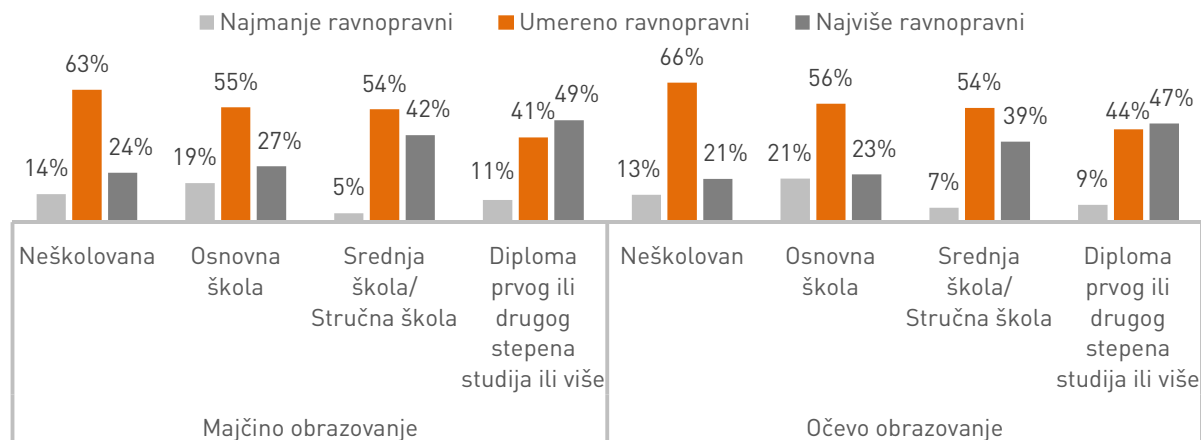
“*To što žene same prihvate ugnjetavajuće norme, to pokazuje da patrijarhalne karakteristike ne ispoljavaju samo muškarci. Patrijarhat ugnjetava i muškarce, ali im takođe daje privilegije. Žene kao potlačene često su fanatički čuvari patrijarhalnog morala ne samo zato što su socijalizovane u tom sistemu, već i kao sredstvo za njihov opstanak.*”

Eljfe Krasnići, doktorantkinja
Univerzitet u Gracu, Austrija

Sprovedena su neka dodatna statistička ispitivanja da bi se bolje shvatilo zašto određeni muškarci imaju veću averziju prema rodnoj ravnopravnosti ili su joj naklonjeniji. Na prvi pogled, na Grafičkom prikazu 3, se može videti **da mlađe grupe pokazuju najviše ravnopravne stavove za rodne norme od starijih grupa**. Postoje određeni dokazi u podacima koji ukazuju na **generacijski jaz kod normi rodne ravnopravnosti** među muškarcima na Kosovu. Uprkos ovim obećavajućim rezultatima, mlađe generacije su i dalje pod uticajem tradicionalnih normi na osnovu detaljnih razgovora koji su obavljani sa predstavnicima relevantnih institucija i nevladinih organizacija. Na primer, Vetone Veljii izvršna direktorica Udruženja žena za ljudska prava iz Mitrovice, konstatovala je dok je radila sa javnim školama na Kosovu da su dečaci od samo 12 godina kategorički bili protiv toga da njihove sestre naslede deo porodičnog bogatstva pošto bi se one udale kada odrastu.

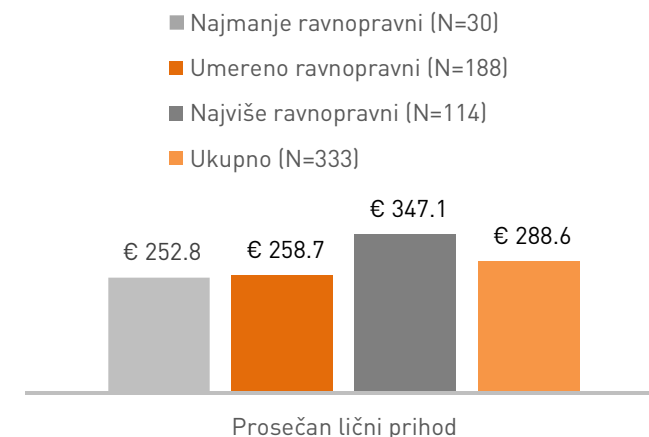
Daljom analizom skale rodno-ravnopravnih muškaraca pokazalo se da su i druge socio-ekonomske karakteristike povezane sa nivoom ravnopravnih stavova kod muškaraca. Na primer, muškarci sa manjom školskom spremom pokazuju i veći stepen onih koji po svojim stavovima spadaju u grupu najmanje ravnopravnih muškaraca. Zaista, ispitivanjima statističke značajnosti zaključilo se da je školska sprema u velikoj meri povezana sa nivoom skale rodno-ravnopravnih muškaraca sa rasponom pouzdanosti od 99 odsto. Zanimljiv zaključak je da nije samo školska sprema muškaraca relevantna za norme koje prihvataju, već da **školska sprema koju su stekli njihovi roditelji takođe ima važnu ulogu**. Na Grafičkom prikazu 4, može se videti da što je veća školska sprema i majke i oca da utoliko muškarci postižu više rezultate na GEM skali, odnosno oni koji spadaju u grupu najviše ravnopravnih muškaraca. Rezultati su imali značajnost sa rasponom pouzdanosti od 99 odsto.

MUŠKA GEM SKALA NA OSNOVU OBRAZOVANJA RODITELJA

Grafički prikaz 4 – Muška GEM skala na osnovu obrazovanja roditelja

GEM SKALA I LIČNI PRIHOD

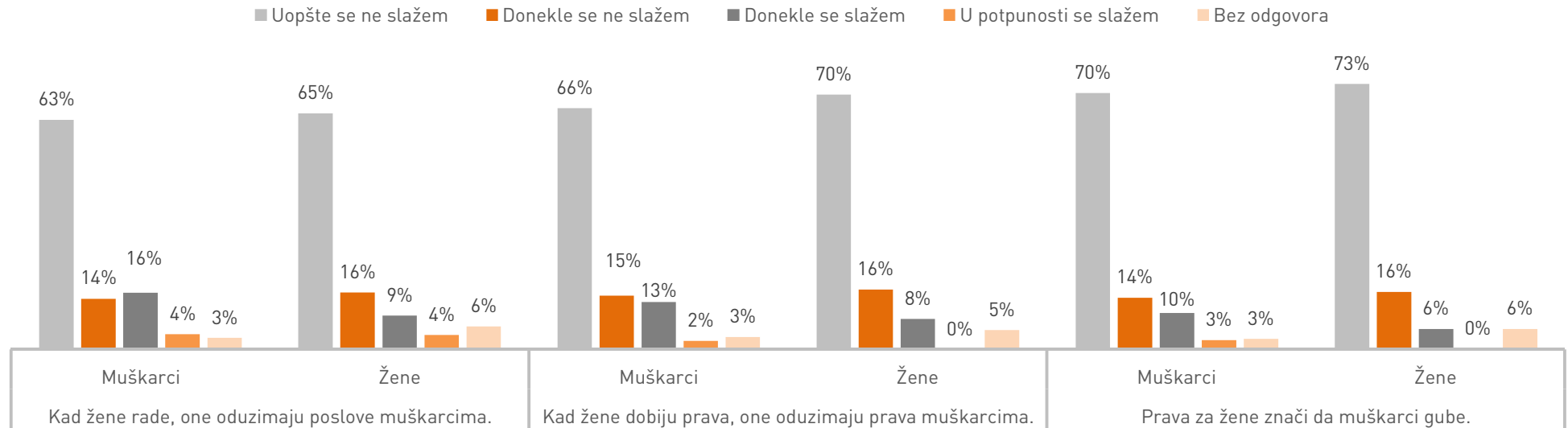

Grafički prikaz 5 - GEM skala i lični prihod

Zaključeno je da su i lični dohodak i prihod u domaćinstvu u pozitivnoj korelaciji sa skalom rodno-ravnopravnih muškaraca sa stepenom pouzdanosti od 99 odsto. **Što je veća zarada utoliko će muškarci biti skloniji da prihvate rodno ravnopravne norme.** Na Grafičkom prikazu 5, prikazan je prosek ličnog dohotka za muškarce u svakoj grupi skale rodno-ravnopravnih muškaraca. Kada se uzmu u obzir razlike u normama između naselja, podaci ne pokazuju značajne razlike između normi kod onih koji žive u seoskim naspram onih koji žive u gradskim sredinama. Urbana migracija velikih razmera koja se desila od sukoba na Kosovu možda je otežala mogućnost da se napravi razlika između ljudi seoskog i gradskog porekla.

Na Grafičkom prikazu 6 mogu se videti **mišljenja muškaraca o određenim izjavama** u pogledu prava žena i prava muškaraca koja su navedena jedna pored drugih radi poređenja. Oko 20 odsto muškaraca uopšteno se slaže da kada žene rade, uzimaju radna mesta muškarcima. Veoma veliki broj muškaraca smatra da rodna ravnopravnost nekome donosi dobitak, a nekome gubitak. Na primer, oko 16 odsto smatra da kada žene imaju prava, one muškarcima oduzimaju prava. Slično tome, 13 odsto muškaraca uopšteno se slaže sa izjavom da prava za žene znače da su muškarci na gubitku. Ova mišljenja manje više dele i žene ispitanici; broj žena koje se ne slažu sa tim izjavama neznatno je veći od broja muškaraca. Normalno, muškarci koji po svojim stavovima spadaju u grupu najviše ravnopravnih muškaraca na skali rodno-ravnopravnih muškaraca, skloniji su tome da se neće složiti sa izjavama da je rodna ravnopravnost za nekog dobitak, a za nekog gubitak. U svakom slučaju, većina muškaraca smatra da je stvar rodne ravnopravnosti već rešena u našem društvu. Oko 59 odsto muškaraca slaže se sa izjavom da je rodna ravnopravnost već uglavnom postignuta u našem društvu, odnosno da su muškarci i žene jednaki.

MIŠLJENJE O PRAVIMA ŽENA

Grafički prikaz 6 – Mišljenje muškaraca o pravima žena

Stavovi u pogledu seksualne raznolikosti

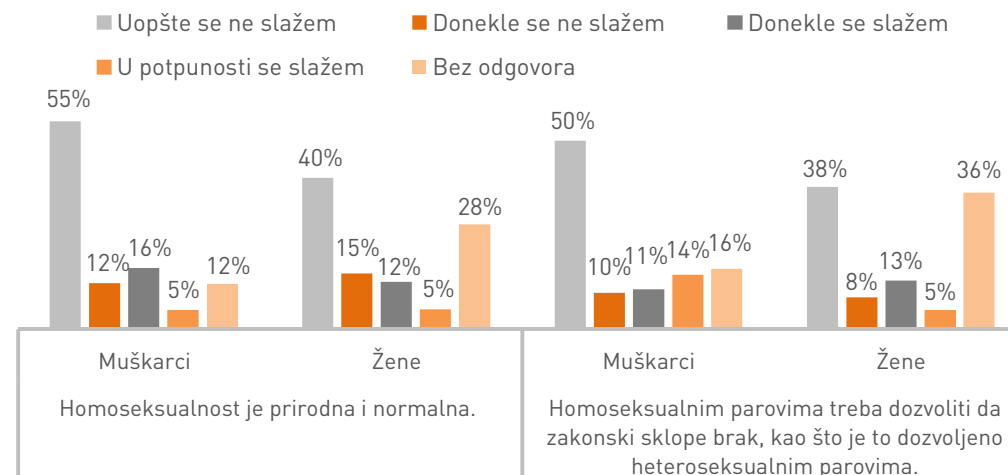
Stavovi u pogledu seksualne raznolikosti u tesnoj su vezi sa društvenim normama u društvu. Što je društvo konzervativnije, utoliko je manje ljudi koji otvoreno prihvataju ljude sa nekonvencionalnom seksualnom opredeljenošću i/ili rodnim identitetom. Na primer, Besa Ljuci, glavna urednica portala Kosovo 2.0, ukazala je tokom razgovora koji je sa njom obavljen u sklopu ovog istraživanja na homofobične stavove koji potiču od društvenih i individualnih definicija toga kako bi neko trebalo da bude muškarac ili žena. Kada je jedina suština života žene reproduktivna, onda se drugi oblici seksualnosti neophodno smatraju odstupanjem od svrhe života. Ona dalje objašnjava kako tradicionalno društvo na Kosovu i dalje funkcioniše kao zajednica umesto kao pojedinac, zbog čega je nemoguće shvatiti i prihvatiti individualni izbor stila života, posebno seksualne opredeljenosti. Stoga, rodna nejednakost znatno je veća od one između muškaraca i žena.

“**Rodna nejednakost se ne odnosi isključivo na razlike u ulogama muškaraca i žena. Ovo je jedna od najvećih grešaka koje su napravile institucije i građansko društvo na samom početku borbe za rodnu ravnopravnost.**

Bljert Morina rukovodilac projekta,
Centar za ravnopravnosti i slobodu
Priština

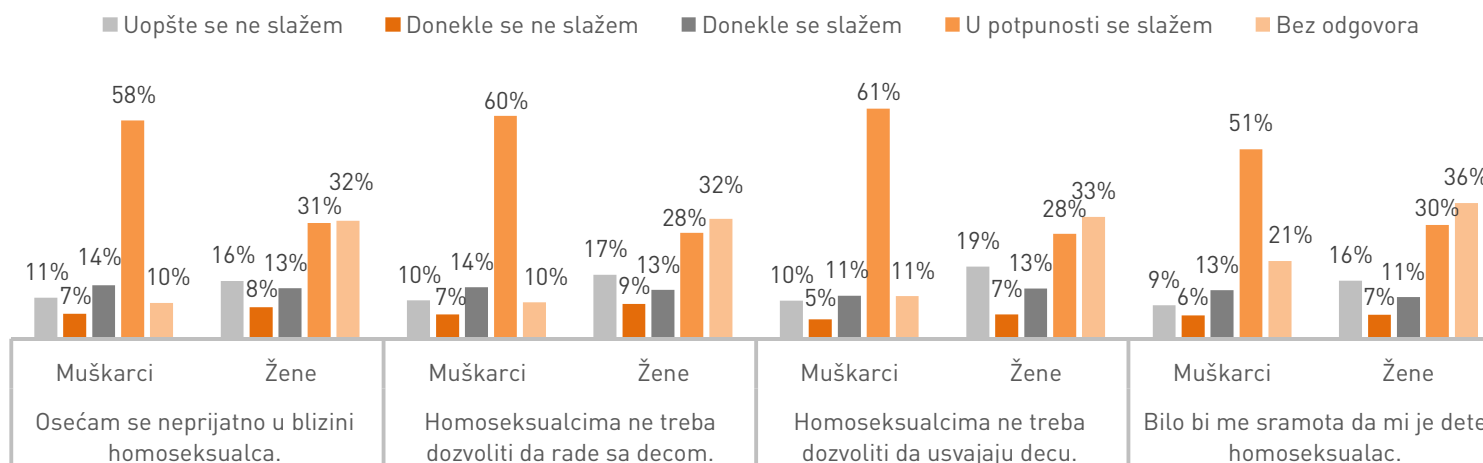
Na Grafičkom prikazu 7 i 8, mogu se videti mišljenja i muškaraca i žena u vezi sa povezanim **izjavama o homoseksualnosti**. Možemo da vidimo da većina muškaraca ima tendenciju da se složi sa negativnim izjavama koje ispoljavaju averziju prema seksualnoj raznolikosti. Podaci o ženama ukazuju na blažu reakciju u pogledu homoseksualnosti. Na primer, oko 74 odsto muškaraca slažu se sa izjavom da homoseksualcima ili lezbijkama ne bi trebalo dozvoliti da rade sa decom, naspram 41 odsto žena koje dele isto mišljenje. Slično, broj muškaraca i žena koji se slaže sa pozitivnim izjavama o homoseksualnosti takođe je mali. Na primer, 67 odsto muškaraca i 55 odsto žena ne slaže se sa time da se homoseksualnost smatra prirodnom i normalnom stvari. Štaviše, 60 odsto muškaraca i 46 odsto žena smatra da homoseksualnim ili lezbijskim parovima ne treba dozvoliti zakonsko sklapanje braka kao heteroseksualnim parovima. Vredi pomenuti da su žene češće odbijale da daju odgovor od muškaraca kod svih pitanja u vezi sa seksualnom raznolikošću.

MIŠLJENJA O SEKSUALNOJ RAZNOLIKOSTI

Grafički prikaz 7 – Mišljenja muškaraca i žena o seksualnoj raznolikosti

MIŠLJENJA O SEKSUALNOJ RAZNOLIKOSTI

Grafički prikaz 8 – Mišljenja o seksualnoj raznolikosti

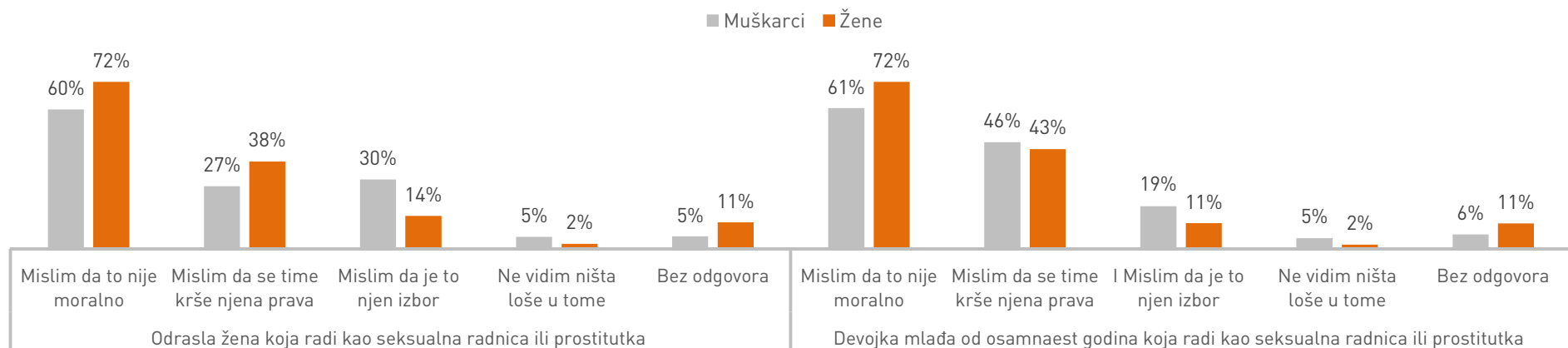
Daljom analizom mišljenja muškaraca o njihovim rodnim normama otkrilo se da su muškarci koji su po svojim stavovima spadali u grupu najviše ravnopravnih muškaraca obično tolerantniji i prihvataju seksualnu raznolikost. Mišljenja o homoseksualnosti ne razlikuju se značajno između različitih starosnih grupa. Osim toga, kada pogledamo etničke razlike po pitanju broja onih koji prihvataju homoseksualnost, podaci ne pružaju nikakve dokaze o značajnim razlikama u mišljenjima.

Stavovi u vezi sa transakcionim seksom

Poslednji deo poglavlja o rodnim normama obuhvata poseban odeljak o stavovima u vezi sa **transakcionim seksom**. Iako je seksualni rad na Kosovu nezakonit, transakcioni seks je širi pojam, koji obuhvata upuštanje u seksualni odnos radi sticanja drugih posrednih koristi. Samim tim, važno je shvatiti kako i muškarci i žene gledaju na te prakse da bi se shvatila dinamika između rodova. Pojava transakcionog seksa možda se ne zasniva na slobodnoj volji pojedinaca. Istraživanje u drugim delovima sveta pokazalo je da se upuštanje u transakcioni seks često povezuje sa socio-ekonomskim statusom, lošijim iskustvima u detinjstvu, većim brojem seksualnih partnera za života i upotrebom alkohola³². Pored toga, rodno zasnovano nasilje stalno se i robusno povezuje sa transakcionim seksom³³. Samim tim, ova praksa je tesno povezana sa time da muškarci primenjuju rodnu moć i kontrolu.

Na Grafičkom prikazu 9 u nastavku prikazani su i upoređeni odgovori muškaraca i žena ispitanika u vezi sa odraslim i maloletnim **ženama koje rade kao seksualne radnice**. Muškarci su manje skloniji tome da će to smatrati moralno pogrešnim, čak i za maloletne pripadnice ženskog pola. Oni obično izbor pripisuju samoj seksualnoj radnici i to češće nego žene. Mišljenja muškaraca i žena ne razlikuju se značajno na pitanje u vezi sa odraslim i maloletnim muškarcima **koji rade kao seksualni radnici**. Nalazi su predstavljeni na Grafičkom prikazu 10 u nastavku.

MIŠLJENJA O SEKSUALNIM USLUGAMA KOJE NUDE ŽENE

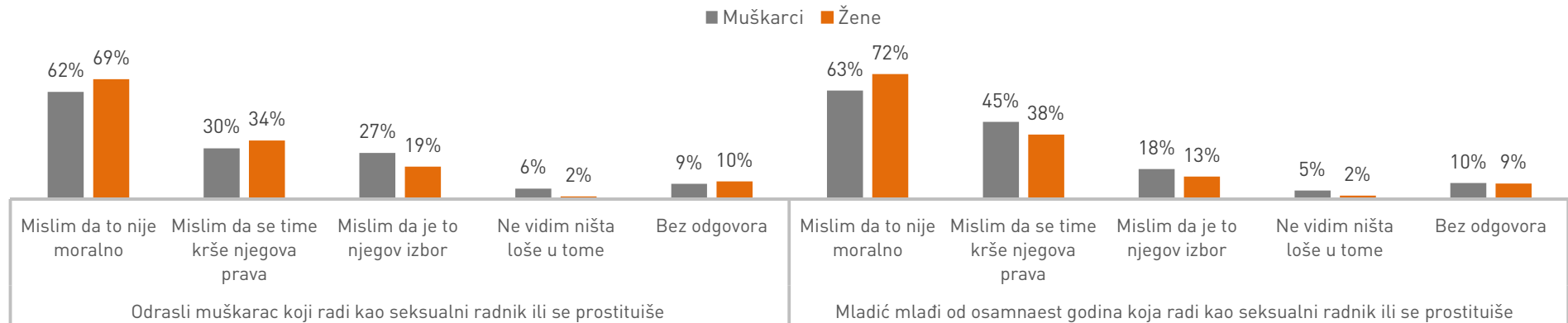

Grafički prikaz 9 – Mišljenja muškaraca i žena o seksualnim uslugama koje nude žene

³² Dunkle, K. L., Jewkes, R., Nduna, M., Jama, N., Levin, J., Sikweyiya, Y., & Koss, M. P. (2007). Transactional sex with casual and main partners among young South African men in the rural Eastern Cape: Prevalence, predictors, and associations with gender-based violence. *Social Science & Medicine*, 65(6), 1235–1248.

³³ Ibid.

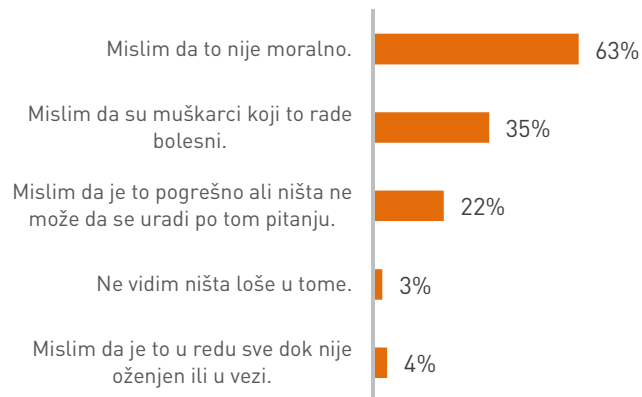
MIŠLJENJA O SEKSUALNIM USLUGAMA KOJE NUDE MUŠKARCI

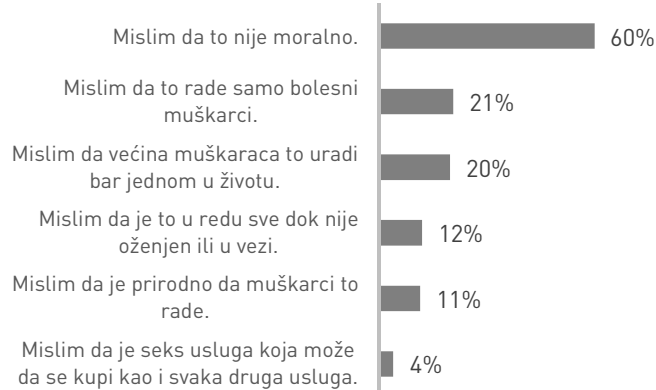
Grafički prikaz 10 – Mišljenja muškaraca i žena o seksualnim uslugama koje nude muškarci

Većina muškaraca i žena smatraju da je moralno pogrešno da muškarac plaća za seks, kao što je prikazano na Grafičkom prikazu 11. Oko 21 odsto muškaraca i 35 odsto žena smatra da su muškarci koji plaćaju za seks (mentalno) bolesni. Plaćanje za seks kada niste obećani nekome muškarci češće opravdavaju (12 odsto), nego žene (četiri odsto). Međutim, uopšteno, muškarci se ne slažu ni sa plaćanjem za seks, niti sa nuđenjem seksualnih usluga za novac. Više od polovine njih smatra da bi trebalo da ostane nezakonito i plaćanje za seks i nuđenje seksualnih usluga za novac. Na kraju, i muškarcima i ženama postavljeno je pitanje o njihovim iskustvima sa transakcionim seksom.

MIŠLJENJE ŽENA O MUŠKARCIMA KOJI KUPUJU SEKSUALNE USLUGE

MIŠLJENJE MUŠKARACA O MUŠKARCIMA KOJI KUPUJU SEKSUALNE USLUGE

Podaci pokazuju da se bar jedan odsto žena sa kojima je obavljen razgovor upuštao u neki oblik transakcionog seksa bar jednom u svom životu iz različitih razloga, poput obezbeđivanja smeštaja, plaćanja računa, itd. Međutim, procenat muškaraca koji su sami izjavili da su imali transakcioni seks delimično je veći od procenta žena koje su to izjavile. Najmanje pet odsto muškaraca tvrdi da je imalo seks samo jednom sa drugom ženom zato što joj je to omogućilo materijalna dobra.

3.3. Iskustva u detinjstvu

Značaj iskustva iz detinjstva za zdravo odrastanje prepoznale su međunarodne organizacije i paktovi, ali i naučna istraživanja. Konvencija Ujedinjenih nacija o pravima deteta utvrđuje građanska, politička, ekonomska, socijalna, zdravstvena i kulturna prava dece i prepoznaje da „[...] dete, zarad potpunog i skladnog razvoja svoje ličnosti treba da odrasta u porodičnom okruženju, u atmosferi ispunjenoj radošću, ljubavlju i razumevanjem...”³⁴.

Istraživanja su kako u psihološkoj, tako i u neurološkoj oblasti pokazala da se mozak brže razvija u prve tri godine života i detinjstvo može značajno uticati na naredne godine razvoja³⁵. Stoga, temelji nečijeg razmišljanja, stavova, navika i normi uspostavljaju se čak pre početka prvih sećanja. Rodne norme nisu izuzetak i često se mogu primetiti u porodičnom uslovljavanju devojčica i dečaka za određene uloge shodno njihovom polu. To može početi od jednostavnih stvari, kao što je boja odeće, do bitnijih pitanja o tome kakva vrsta ambicija ili očekivanja im se nameće. Tipičan primer za to na Kosovu je da se dečaci uče da budu uspešni i glave porodice, dok se devojčicama govori da se udaju u dobru porodicu i postanu domaćice. Većina muškaraca i žena ispitanika potvrdilo je ovu normu tokom detaljnih razgovora i naglasili su značaj svesnih i nesvesnih očekivanja društva koja utiču na životne izbore mladih dečaka i devojčica. Mrika Aljiu, direktorica nevladine organizacije „Akcija za majke i decu” istakla je tokom razgovora da čak i školski udžbenici i predmeti opšteg obrazovanja kao što su građansko vaspitanje postavljaju rodne uloge i stvaraju određene profile za muškarce i žene u njihovom privatnom (odnosno domaćinskim dužnostima) i u javnom životu (odnosno u karijeri).

Analizom koju je sproveo Dečiji fond Ujedinjenih nacija (UNICEF) na Kosovu je takođe istaknuto da premda nastavni plan i program sadrži i pitanja od zajedničkog interesa kao što su: rodna pitanja i prava deteta, nepostojanje odgovarajuće obuke za nastavnike može da sputava punu primenu ovakvog novog pristupa³⁶. Još jedno istraživanje koje je sproveo Kosovski obrazovni centar, a koje se sastojalo od čitanja i analize 323 udžbenika, utvrdilo je da je otkriveno preko 90 odsto pokazatelja u korist dominantne muške uloge, odnosno dominacije muškaraca u brojkama i likovima koji podržavaju stereotipne uloge dečaka i devojčica, kao i muškaraca i žena³⁷. Od ukupno 323 udžbenika koliko je ovo istraživanje obuhvatilo, u samo 45 se pominju žene u profesionalnim ulogama u poređenju sa 187 gde se pominju muškarci³⁸.

Ovakvi primeri samo su jedan od velikog broja načina neposrednog **ranog usađivanja rodni normi**. Postoje i drugi posredni načini gde društvo ili ponašanja među roditeljima utiče na mišljenje o rodnoj ravnopravnosti. U cilju postizanja dugoročne rodne ravnopravnosti u društvu, važno je razumeti slojeve uzajamnog uticaja na ljude, zajednice i okruženje. Na osnovu ovih argumenata, analiza koja sledi ima za cilj da ilustruje iskustva iz detinjstva muškaraca i na koji način su povezana sa rodnim pitanjima na Kosovu sa stanovišta muškaraca.

³⁴ Ujedinjene nacije (1989). Konvencija o pravima deteta *Serija paktova, 1577*, 3. str. 45.

³⁵ Shonkoff, J.P. and Phillips, D.A. (2000). *From Neurons to Neighbourhoods: The Science of Early Childhood Development*. National Academy Press.

³⁶ Moo Sang, B., & Wenderoth, A. (2004). *Analiza stanja obrazovanja na Kosovu*. UNICEF Kosovo.

³⁷ Hyseni, H., Llunji, V., & Kabashi-Hima, A. (2007). *Rodna ravnopravnost u udžbenicima za čitanje tokom devet godina obaveznog obrazovanja na Kosovu*, Kosovski obrazovni centar/Institut za otvoreno društvo.

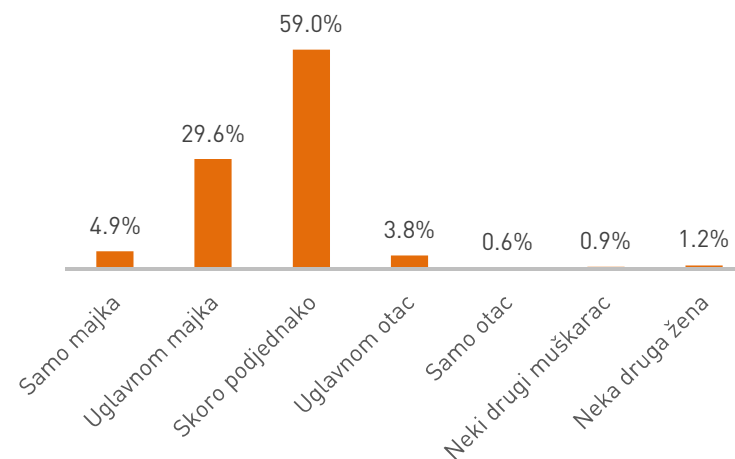
³⁸ Ibid.

Podela uloga između roditelja predstavlja jedan od načina socijalizacije deteta u skladu sa konkretnim rodnim normama. Smatra se da je briga o deci prvenstveno obaveza majke prema društvenim normama na Kosovu. Rezultati istraživanja pokazuju da 64 odsto žena i 73 odsto muškaraca se ili slažu ili donekle slažu da je menjanje pelena, kupanje i hranjenje dece odgovornost žene. Ovo je delimično potvrđeno iskustvima iz detinjstva muškaraca na Kosovu gde je 35 odsto odgovorilo da se uglavnom majka ili samo majka starala o njima. U Grafičkom prikazu 12 dalje je prikazano da je veliki broj muškaraca (59 odsto) naveo da su se o njima skoro podjednako starali i majka i otac, ali je vrlo retko jedino otac taj koji sam preuzima ovu dužnost.

Roditelji često igraju ulogu vaspitača namerno ili nenamerno dok se brinu o svojoj deci. Stoga je važno stvoriti sliku o njihovom **obrazovanju** takođe. Rezultati istraživanja pokazuju da majke oko 64 odsto muškaraca nisu imale čak ni završenu srednju školu, dok je ova brojka manja što se njihovih očeva tiče i iznosi oko 46 odsto.

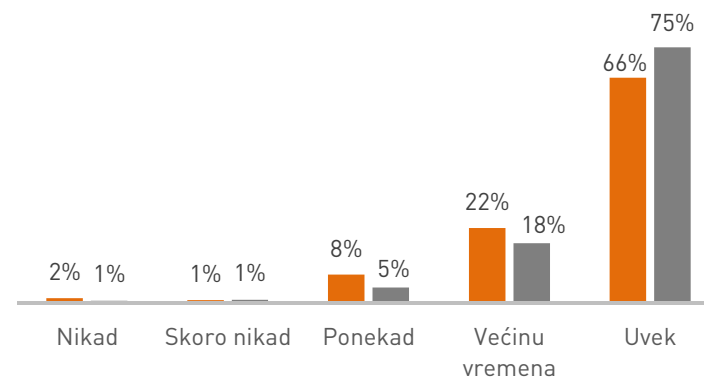
KO SE NAJVIŠE BRINUO O MUŠKARCIMA TOKOM DETINJSTVA

Grafički prikaz 12- Ko se najviše brinuo o muškarcima tokom detinjstva

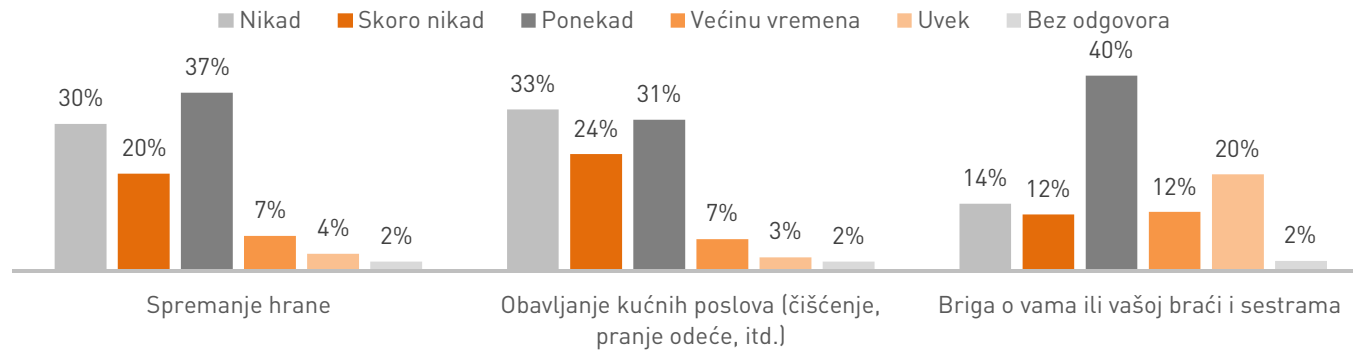
ODNOS IZMEĐU MAJKE I OCA

- Moj otac se odnosio prema mojoj majci s poštovanjem.
- Moja majka se odnosila prema mom ocu s poštovanjem.

Grafički prikaz 13- Izjave muškaraca o odnosu između majke i oca

OČEVI MUŠKIH ISPITANIKA ILI DRUGI MUŠKARCI U OBAVLJANJU KUĆNIH POSLOVA TOKOM ODRASTANJA

Grafički prikaz 14- Očevi muških ispitanika ili drugi muškarci u obavljanju kućnih poslova tokom detinjstva

Sledeće brojke i rezultati se odnose na **iskustva muškaraca pre navršениh 18 godina**. Na primer, Grafički prikaz 13 pokazuje da je bilo uobičajenije da majka postupa prema ocu s poštovanjem, nego obrnuto. Muškarci su retko bili ti koji su pripremali hranu ili **obavljali kućne poslove** (čistili, prali odeću, itd), što se često smatra ženskim poslovima. Grafički prikaz 14 pokazuje da više od pola žena i muškaraca ispitanika nikad nije ili vrlo retko videla svog oca ili nekog rođaka da obavlja kućne poslove. Muškarci koji pripadaju mlađem uzrastu najverovatnije su videli svoje očeve ili druge muškarce kako se aktivno angažuju u obavljanju kućnih poslova. Veće uključivanje očeva ili drugih muškaraca u obavljanje kućnih poslova bilo je uobičajenije tamo gde su roditelji ispitanika imali višu stručnu spremu.

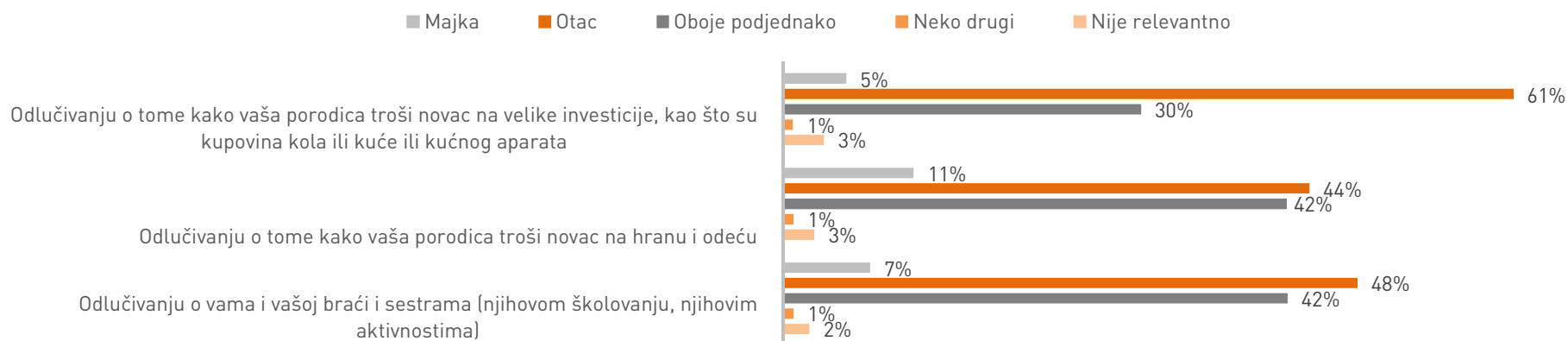
Diskusije fokus grupa su takođe potvrdile i dale detaljna objašnjenja za ove nalaze. Kosovske Albanke i kosovske Srkinje koje su učestvovalе u fokus grupama objasnile su kako su se kućni poslovi smatrali ženskim poslovima i smatralo se da je sramota ako bi se muškarci tim bavili. One su takođe istakle da su u prošlosti žene retko radile, što je prirodno ograničavalo njihove živote unutar zidova njihovih domova. Muškarci koji su učestvovali u fokus grupama bili su manje spremni da obavljaju kućne poslove karakterišući ih kao ženske, ali su priznali da takvi poslovi imaju određenu rodnu konotaciju. Učesnici fokus grupa su naveli da je od skora ovakav mentalitet počeo da se menja, ali se njegovi ostaci i dalje prenose sa pokolenja na pokolenje.

Čak i kad je reč o **donošenju odluka u porodici**, vrlo su retki slučajevi da je majka imala poslednju reč ili da se njena reč podjednako uvažavala u donošenju odluka o trošenju novca na velike investicije kao što su kupovina automobila ili kuće. Muškarci koji su učestvovali u diskusiji bili su manje uvereni u podatke da žene nemaju moć da donose odluke koje se tiču hrane i odeće jer su smatrali da one najbolje znaju šta je potrebno u kući. Međutim, kao što je jedan od njih pravilno primetio, čak iako se mišljenje žena o takvim pitanjima uvažavalo, poslednju reč gotovo uvek su imali muškarci iz domaćinstva. On je bio taj koji zarađuje, odnosno izdržava porodicu, i zato je on taj koji odlučuje kako novac treba da se troši. Kad se uzme u obzir obrazovni nivo roditelja, broj muškaraca čije su majke i očevi podjednako odlučivali o važnim porodičnim i odlukama o domaćinstvu značajno raste, posebno kad su majka i/ili otac imali bar univerzitetsku diplomu. Treba napomenuti da čak i kad majka ima završen fakultet, broj slučajeva kad ona ima poslednju reč ostaje na niskom nivou (sedam odsto odluka koje se tiču dece, 16 odsto odluka o trošenju novca za hranu i odeću i četiri odsto za odluke o trošenju novca za veća ulaganja). Stoga, čak i za obrazovnije stanovništvo na Kosovu još uvek je relativno neobično da žene imaju poslednju reč u odlukama koje se odnose na njihovu porodicu i dom.

“*Iz mog radnog iskustva često sam nailazila na slučajeve gde žene nisu mogle same da odluče o obrazovanju svoje dece bez saglasnosti nekog srodnika kao recimo zet u inostranstvu. Srodnici često pružaju finansijsku pomoć širem krugu porodice i tvrde da i oni imaju pravo da odlučuju o tako važnim pitanjima.*”

Veprora Šehu
izvršna direktorica
Medica Kosova
Đakovica

TOKOM ODRASTANJA MUŠKARACA KO JE IMAO POSLEDNJU REČ U:

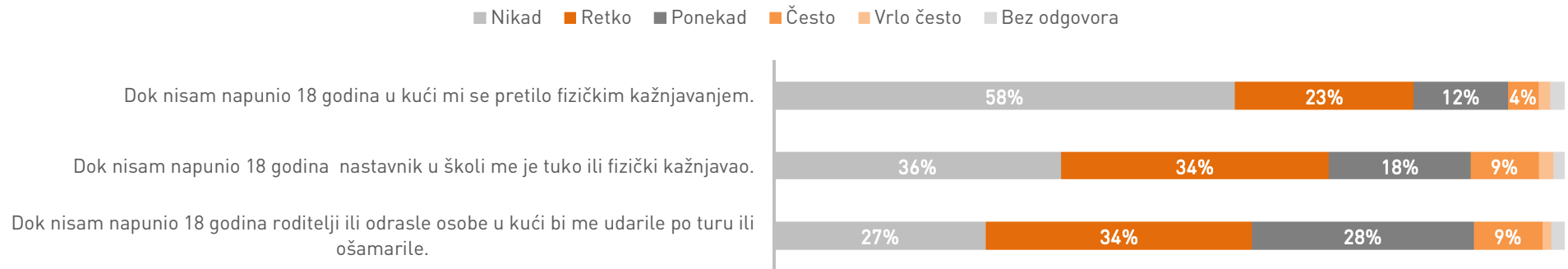

Grafički prikaz 15-Izjave muškaraca o odlučivanju roditelja u detinjstvu

Iskustva iz detinjstva ne sadrže samo pasivna zapažanja o ponašanju roditelja i na koji se način domaćinstvom upravlja, već i šta sami pojedinci aktivno doživljavaju tokom odrastanja. Na primer, iako su majke bile zadužene za kućne poslove, više od polovine **muških ispitanika je zaista učilo da sprema hranu** (52 odsto) i da se stara o svojoj braći i sestrama (71 odsto). Međutim, mnogo manje su učeni da čiste kuću (44 odsto) ili peru svoju odeću (25 odsto). Muškarci obrazovanih roditelja su skloniji tome da su naučeni da obavljaju većinu navedenih poslova. Na primer, 79 odsto muškaraca čije su majke imale završen fakultet naučili su kako da pripremaju hranu za razliku od 35 odsto muškaraca čije majke nisu završile školovanje. Ovi trendovi prate sličnu putanju čak i što se tiče nivoa obrazovanja očeva. Dakle, ovi nalazi ukazuju da obrazovanje roditelja igra važnu ulogu u učenju muškaraca da se u ranom uzrastu više angažuju kod kuće. Uzrast ne igra važnu ulogu u tome da li su muškarci učeni da obavljaju kućne poslove, osim kod pripremanja hrane, mlađi muškarci su skloniji tome da su više učeni da pripremaju hranu od starijih muškaraca.

Izloženost zlostavljačkom ponašanju, kao što su: nasilje, silovanje ili opijanje takođe je evidentirano u istraživanju kao važan element u psihološkom blagostanju deteta u tom trenutku kao i u budućnosti. Preživljeno fizičko ili psihičko nasilje takođe ostavlja poseban trag na nečiji pogled na svet i karakter. Rezultati ovog istraživanja ukazuju na alarmantno stanje. Nalazi iz Grafičkog prikaza 16 pokazuju da je devet odsto muških ispitanika često fizički kažnjavano ili kući ili u školi, ili na oba mesta. Oni koji su doživeli ovakvu vrstu nasilja su skloniji tome da nisu naklonjeni rodnoj ravnopravnosti kao što su pokazali rezultati na skali rodno-ravnopravnih muškaraca. Muškarci mlađeg uzrasta najverovatnije nikad nisu kući bili ošamareni ili dobili po turu. Ovo takođe važi za one muškarce čiji su roditelji imali visoko obrazovanje.

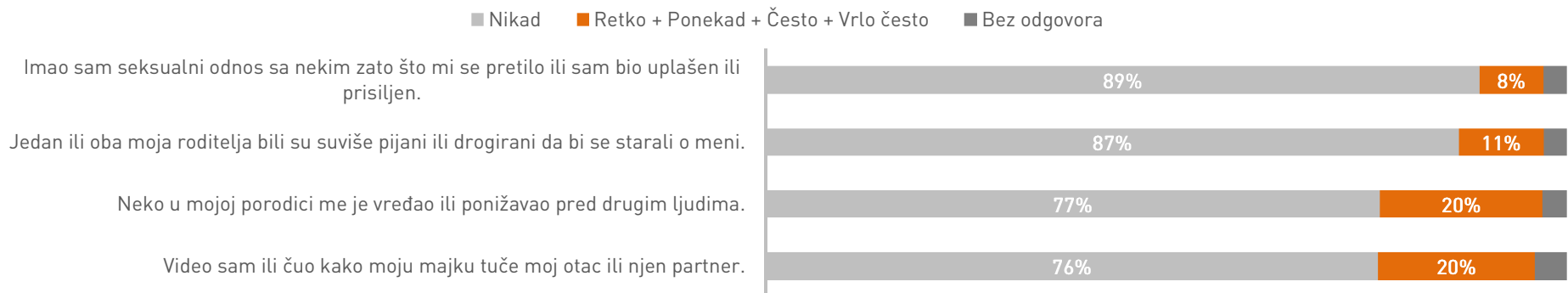
NASILJE KOJE SU MUŠKARCI DOŽIVELI U KUĆI I U ŠKOLI

Grafički prikaz 16-Izjave muškaraca o nasilju koje su doživeli u kući i školi u detinjstvu

Aktivno i pasivno doživljeno nasilje preneto je na ekstremnije oblike nasilje za znatan broj ispitanika. Oko 20 odsto muškaraca su bar jednom čuli kako je njihov otac, ili partner njihove majke tukao njihovu majku. Takvi slučajevi bili su češći među muškarcima čiji su roditelji imali izrazito nisko obrazovanje (odnosno nisu školovani) ili su pripadali starijoj generaciji. Grafički prikaz 17 dalje pokazuje da je 11 odsto muškaraca bar jednom doživelo situaciju gde su jedan ili oba roditelja bili isuviše pijani ili drogirani da bi se starali o njima. Rezultat koji još više zabrinjava je da je oko osam odsto muškaraca priznalo da su stupili u seksualne odnose jer im je bilo zaprećeno, jer su bili uplašeni ili prisiljeni.

NASILJE KOJE SU MUŠKARCI DOŽIVELI U KUĆI

Grafički prikaz 17-Izjave muškaraca o nasilju koje su doživeli u kući u detinjstvu

U značajnoj meri su takođe rasprostranjeni različiti oblici **nasilja u školi** i na drugim javnim mestima gde su deca bila izložena nasilju. Oko 40 odsto muškaraca je priznalo da je u školi ili naselju u kojem su odrastali bilo maltretiranja ili zadirivanja. Sličan broj (39%) je izjavio da su ih drugi maltretirali, i oko 33 odsto je izjavilo da su oni bili ti koji su maltretirali druge. Štaviše, 30 odsto muških ispitanika takođe tvrdi da su bar jednom bili deo grupe koja se borila protiv suparničkih grupa u školi. Nasilje je često prolazilo nekažnjeno u školama jer je 65 odsto muškaraca izjavilo da su kažnjavani jer su fizički maltretirali drugu decu. Ostali nezdravi oblici ponašanja koje su muškarci i žene ispitanici sami prijavljivali kao što je uzimanje droge, nisu bili dramatično rasprostranjeni u školi. Oko 87 odsto muških ispitanika tvrdi da nikad nisu probali drogu u školi.

Dublja analiza onoga što pokreće maltretiranje pokazala je da su doživljaji iz kuće povezani sa ovim pitanjem. Pitanja o tome da li je neko maltretiran ili je maltretirao druge su međusobno povezana sa doživljavanjem nasilja kod kuće, kao što je udaranje po turu ili biti svedok sceni premlaćivanja majke. Oni koji su bar jednom bili udarani po turu ili dobijali šamare kući skloniji su tome da su bili žrtve maltretiranja u školi u poređenju sa onima koji nikad nisu doživeli ovu vrstu nasilja kod kuće. Oko 47 odsto onih koji su bar jednom udarani po turu ili dobijali šamare, doživeli su nasilje u školi. Ova brojka pada na 16 odsto muških ispitanika koji nisu doživeli takvo nasilje kod kuće. Ovaj odnos se takođe može primeniti i na maltretiranje drugih. Muškarci i žene ispitanici koji su videli nasilje nad svojim majkama skloniji su tome da će maltretirati druge u poređenju sa onima koji nisu imali to iskustvo. 29 odsto muških ispitanika koji nikad nisu videli premlaćivanje svojih majki maltretirali su druge, nasuprot 54 odsto onih koji su s vremena na vreme ili često bili svedoci nasilja u porodici. Ovi nalazi ukazuju da **prisustvo nasilja od najranijeg uzrasta čini da se nasilje doživljava kao normalno sredstvo interakcije sa drugima** u smislu prihvatanja da se bude izložen nasilju, ali i da se bude nasilan prema drugima.

3.4. Dinamika u odnosima i kućni poslovi

Deo rodne nejednakosti događa se u privatnoj sferi života zbog načina na koji su postavljeni odnosi i zajednički život između partnera. Odnosi moći mogu diktirati podelu dužnosti i održavanje određenih uloga koje zarobljavaju ženu u domaćinstvu i drže je van važnih procesa odlučivanja kako u privatnoj, tako i u javnoj oblasti života. Glavni izveštaj agencije UN Women o napretku žena u svetu pokazao je da u svim oblastima žene rade više od muškaraca, one skoro dva i po puta više od muškaraca obavljaju neplaćene poslove staranja i kućnih poslova, i ukoliko se udruže plaćeni i neplaćeni rad žene u skoro svim zemljama rade više sati od muškaraca svaki dan³⁹. Čak i u razvijenim zemljama, za većinu kućnih poslova koji predstavljaju neplaćeni rad, zadužene su žene⁴⁰. Čak i kad muškarci pokušaju da preuzmu kućne poslove, uglavnom je to gest pomoći, a ne preuzimanje odgovornosti. Zbog toga žena ostaje **zadužena za vođenje domaćinstva**. Još jedna osobina kućnih poslova je da se podrazumeva da je to dužnost žena, ne plaća se i stoga se ne uzima u obzir u ekonomskom smislu, kao bruto domaći proizvod (BDP). Na Kosovu, čak više nego u drugim zemljama, žene pružaju veliki broj besplatnih usluga, kao što su: briga o deci, starim licima i članovima porodice sa invaliditetom.

Ovaj podnaslov pokušava da ilustruje gore pomenuta pitanja kroz podatke prikupljene u ovom istraživanju. Posle analize prosečnih iskustava iz detinjstva muškaraca na Kosovu (podnaslov 3.3.), odeljci koji slede su usmereni na njihovo aktuelno ponašanje i odnos prema rodnoj ravnopravnosti kod kuće. Ovo podrazumeva dinamiku u odnosima sa njihovim roditeljima i decom, na koji način su kućni poslovi podeljeni i kako se donose odluke. S obzirom da je tema ovog poglavlja pre svega dinamika u odnosima kod kuće, ovde prikazani rezultati važe samo za one koji su izjavili da imaju partnera i da žive sa njim ili njom.

Oko 58 odsto muških ispitanika tvrdi da imaju redovnog ili stalnog partnera, a 51 odsto njih je izjavilo da živi sa svojim partnerom. Na osnovu rezultata istraživanja, muški ispitanici su ili obrazovaniji od svojih partnera ili imaju **isti nivo obrazovanja**. U samo 10 odsto slučajeva partnerke su bile obrazovanije od muških ispitanika. Trendovi zastupljenosti rodova kod upisa na visoko obrazovanje promenili su se u prethodnim godinama, jer žene često čine veći deo studentskog tela na javnim i privatnim univerzitetima. Uprkos tome, iako se sve više i više žena upisuje na fakultete, stvarnost posle fakulteta otkriva razlike u izboru načina života muškaraca i žena kao što je glavna urednica Kosovo 2.0, Besa Ljuci primetila u svom intervjuu. I od muškaraca i žena se očekuje da se ožene, udaju i stvore porodicu, ali muškarci kao prioritet vide karijeru i zarađivanje novca, dok su žene usmerene na decu i domaćinstvo. Stoga, povećani potencijal žena zbog upisa na visoko obrazovanje često ostaje neiskorišćen.

Ekonomski status ovih parova je takođe vrlo nejednak. Samo 18 odsto muškaraca ima partnerke koje su formalno ili neformalno zaposlene. Još važnije, 62 odsto muškaraca je izjavilo da njihova partnerka nikada nije radila. Na osnovu takvih razlika, očekuje se da postoji razlika u prihodima između partnera. Rezultati istraživanja zaista potvrđuju da mnogo češće muški partneri imaju veći prihod od ženskih partnera. Oko 41 odsto muških ispitanika je izjavilo da zarađuju više od svojih partnerki, nasuprot 21 odsto njih koji su naveli suprotno.

³⁹ Sen, G. (2016). Progress of the world's women 2015–2016: Transforming economies, realizing rights. *Global Social Policy*, 16(1), 94-96.

⁴⁰ Cichon, R. 2014. A Long Way to Go Towards Equality: An Actuarial Estimation of Gender Specific Lifetime Income Gaps in Selected European Countries. Background paper for Progress of the World's Women 2015–2016. UN Women.

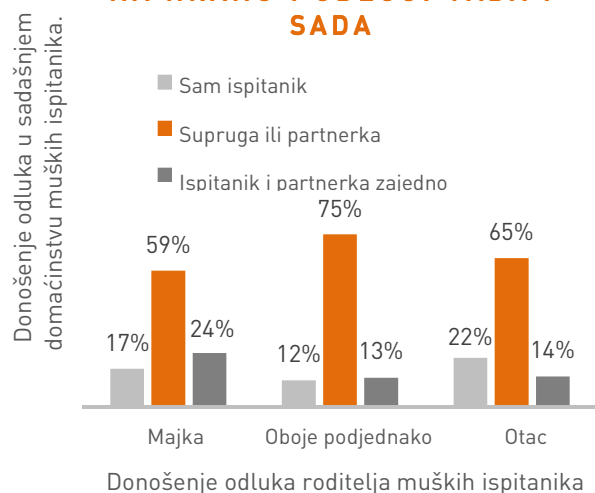
Pored obrazaca u odlučivanju u porodicama muških ispitanika, ovo istraživanje takođe sadrži informacije o tome na koji način trenutno njihovo domaćinstvo upravlja **procesom odlučivanja**. Grafički prikaz 18 pokazuje da kada se radi o odlukama o krupnim investicijama, oko 34 odsto muškaraca je izjavilo da su oni ti koji donose odluke. Iako su zaista skloniji da odlučuju zajedno sa svojim partnerkama o ostalim pitanjima takođe, iznenađujući nalaz je da broj muškaraca koji su izjavili da njihova supruga ili partnerka ima poslednju reč je vrlo mali. Razlike između partnera u obrazovanju i ekonomskom stanju mogu uticati na to ko ima poslednju reč u kući kada se radi o važnim odlukama. U diskusiji u fokus grupama sa muškarcima i ženama takođe je istaknuto ovo pitanje. I muškarci i žene veruju da se vremena menjaju i da sve više parova zajedno donosi odluke, posebno oni koji su obrazovaniji.

DONOŠENJE ODLUKA U PORODICI O TROŠENJU NOVCA

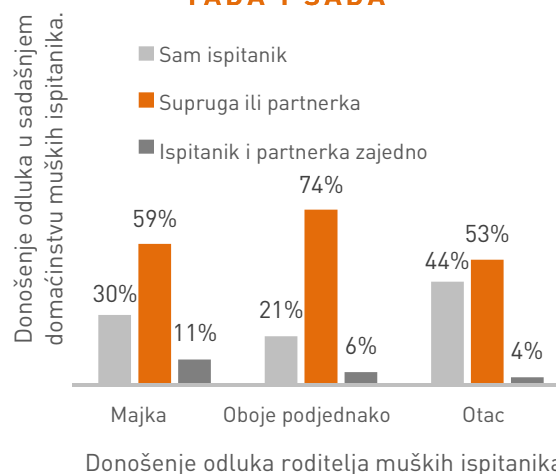

Grafički prikaz 18 – Izjave muškaraca o donošenju odluka u porodici o trošenju novca

ODLUKE O TROŠENJU NOVCA NA HRANU I ODEĆU: TADA I SADA

ODLUKE O TROŠENJU NOVCA NA VELIKE INVESTICIJE: TADA I SADA

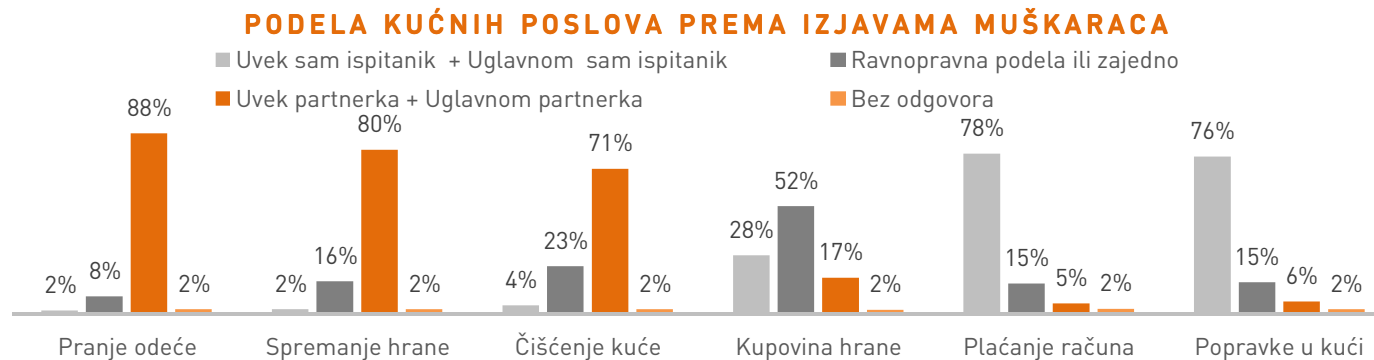
Određivanje odnosa između muškaraca i žena može se povezati sa **iskustvima muškaraca iz detinjstva**. Na primer, to što su videli svoju majku da ima aktivnu ulogu u donošenju odluka možda ih je „opremilo“ rodno uključivim normama, što se može odraziti na način na koji je njihovo aktuelno domaćinstvo organizovano. Podaci su obezbedili dokaze za ovu hipotezu. Grafički prikazi 19 i 20 pokazuju da će muškarci čiji roditelji podjednako odlučuju o važnim porodičnim pitanjima biti skloniji tome da zajednički odlučuju sa svojim partnerima o istim pitanjima. Utvrđeno je da ostale biografske varijable kao što su obrazovna postignuća roditelja muškaraca nisu značajno povezane sa rodnom ravnopravnošću u donošenju odluka.

Osim donošenja odluka u domaćinstvu, podela zadataka takođe nije jednako raspoređena među partnerima kao što Grafički prikaz 21 pokazuje. **Kućni poslovi**, kao što su čišćenje i kuvanje su skoro isključivo zaduženja partnerki na osnovu odgovora koje su muškarci dali. Kupovina hrane kao dužnost se obično deli. Ostali zadaci koji se često smatraju muškim obavezama, kao što su popravke oko kuće i plaćanje računa su zadaci koje zaista mnogo češće obavljaju muškarci. Dok su u odlučivanju važna iskustva iz detinjstva, otkrili smo da nema povezanosti između načina podele zadataka između roditelja muškaraca i podele zadataka u njihovom sadašnjem domaćinstvu.

“ Sve dok kod kuće nema rodne ravnopravnosti, nikad je neće biti ni u javnosti.

Nikol Fernsworth
Rukovoditeljka programa
Mreža žena Kosova

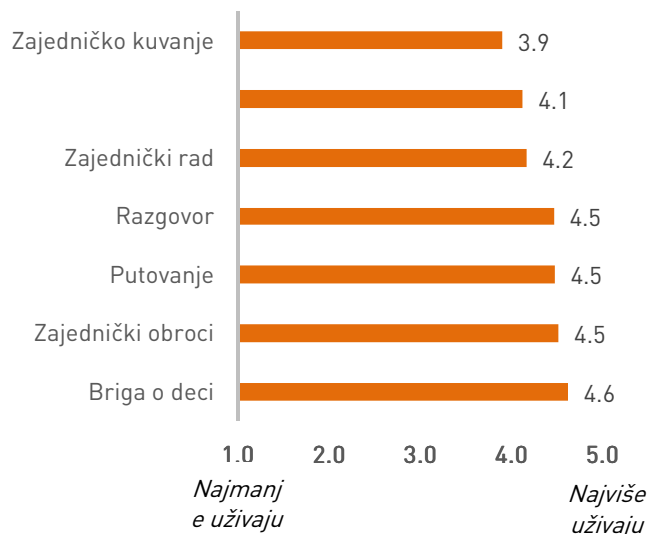

Grafički prikaz 21-Podela kućnih poslova prema izjavama muškaraca

Takođe nije bilo značajnih razlika između različitih starosnih grupa, muškaraca ispitanika, obrazovanja roditelja i skale rodno-ravnopravnih muškaraca. Izuzetak je bio zadatak čišćenja kuće. Muškarci koji su po svojim stavovima spadali u grupu najviše ravnopravnih na GEM skali su oni koji su skloniji tome da bi ovaj zadatak odradili zajedno sa svojim partnerkama u poređenju sa onima koji su na GEM skali po svojim stavovima spadali u grupu najmanje ravnopravnih muškaraca.

Ovi rodni profili muškaraca i žena su duboko ukorenjeni u različitim delovima našeg društva, prema razgovorima sa akterima iz nevladinih organizacija koji rade na rodnoj ravnopravnosti. Pored očekivanja koje roditelji nameću deci, obrazovni sistem se takođe smatra ključnim činiocem u održavanju istih rodni ambicija devojčica i dečaka. Ovo se postiže putem pristrasnih očekivanja koje imaju nastavnici ili udžbenici koji sadrže rodne podele. Uticaj patrijarhalnog mentaliteta i obrazovanja može se primetiti u razgovorima fokus grupa. Učesnice smatrale su sebe urođeno sposobnim za kućne poslove, a pomoć muža, partnera ili sinova smatrale su uslugom s njihove strane. Na primer, smatra se da je briga o deci zadatak težak za muškarce, dok je podizanje tereta teško za žene. Jednaka podela odgovornosti oko kućnih poslova sa partnerima bilo je nešto toliko daleko od realnosti ovih žena da su neke od njih davale opis da bi takav partner bio „savršen muškarac“. Diskusije fokus grupa sa muškarcima dale su slične zaključke, ali su podelu zadataka dali ženama, suptilno zanemarujući uticaj rodni odnosa moći. Neki od njih su tvrdili da bi njihove partnerke radije obavljale ove zadatke same uprkos njihovoj spremnosti da im pomognu. Kada im je postavljeno pitanje o podeli dužnosti, veliki broj muškaraca i žena smatrao je da je teret kućnih poslova jednako podeljen među njima. Više od polovine muškaraca (55 odsto) smatralo je podelu jednakom, a očigledna većina (91 odsto) tvrdila je da je zadovoljna organizacijom kućnih poslova. Pored toga, oko 92 odsto muškaraca veruje da su njihove partnerke takođe zadovoljne u tom pogledu i zaista, 89 odsto žena je priznalo da su zadovoljne ovom podelom. Uprkos visokom samovrednovanju što se stepena zadovoljstva tiče, ovakva podela zaduženja u domaćinstvu može imati praktične uticaje na rodnu ravnopravnost između muškaraca i žena.

UŽIVANJE U ZAJEDNIČKIM AKTIVNOSTIMA SA PARTNERKOM

Grafički prikaz 22- Izjave muškaraca o uživanju u zajedničkim aktivnostima sa partnerkom

odsto njih tvrdi da ima decu ispod 18 godina starosti koja ne žive sa njima. U 63% ovih slučajeva bar povremeno se obezbeđuje finansijska pomoć za ovu decu. **Odluku o tome da se imaju deca** trebalo bi da donesu oba roditelja i njihovo prisustvo u svakoj fazi suštinsko je za zdrav odnos i odgovarajuće vaspitanje deteta⁴¹. Od onih koji imaju decu, 80% tvrdi da su oboje podjednako želeli dete. Štaviše, većina muškaraca (89%) išla je sa svojom partnerkom na prenatalne lekarske preglede. Međutim, svega jedan od deset muškaraca koji su imali decu bio je prisutan u sali za porođaje tokom rađanja svog poslednjeg deteta. Na ovu brojku mogu uticati bolnička pravila koja ne dopuštaju uvek da očevi ili partneri budu prisutni u sali za porođaje. Na primer, 65% žena koje imaju decu tvrdi da je njihov partner bio u bolnici, ali ne u sali za porođaje. Pored toga, u oko 23% slučajeva kada partner nije bio prisutan u sali prilikom rađanja deteta žene su ovo opravdavale kao stav koji je uobičajen u njihovoj društvenoj zajednici.

⁴¹ Istraživanje UNFPA (Fond Ujedinjenih nacija za stanovništvo) pokazalo je prisustvo rodno-predrasudnog prenatalnog izbora pola na Kosovu. Videti *Christophe Z Guilmoto* (2016): Rodne predrasude na Kosovu. UNFPA.

Podjednako važni elementi u dinamici odnosa u kući su **komunikacija i zajedničko provođenje vremena**. Zadovoljstvo odnosom sa partnerom odnosno partnerkom je iznenađujuće visoko, ali je bilo neznatnih razlika između muškaraca i žena. Oko 99 odsto muškaraca i 89 odsto žena bi okarakterisalo svoju vezu kao „vrlo dobru“ ili „dobru“. Grafički prikaz 22 na levoj strani prikazuje da je aktivnost u kojoj muškarci najviše uživaju sa svojom partnerkom ili ženom staranje o deci. Aktivnost u kojoj se najmanje uživa za njih je kuvanje gde su muškarci postigli rezultat od 3,9 središnje vrednosti na skali od 1 do 5, gde je 1 značilo najmanje uživati, a 5 najviše uživati.

Muškarcima i ženama ispitanicima u istraživanju koji su u vezi postavljena su takođe pitanja o **intimnijim aspektima njihove veze**. Oko 64 odsto muškaraca i 56 odsto žena bi okarakterisalo svoj seksualni odnos kao „veoma zadovoljavajući“ ili „donekle zadovoljavajući“. Muškarci su takođe imali viši stepen zadovoljstva od žena u pogledu učestalosti seksualnih odnosa sa partnerkom. Mora se napomenuti da je broj ljudi koji nisu dali odgovore na ova pitanja značajno visok, iako su na ovaj deo upitnika mogli sami da daju odgovore. Ipak, izbegavanje da se razgovara o seksualnim odnosima na Kosovu nije neobična stvar zbog konzervativnih društvenih i kulturnih normi.

Deo koji sledi bavi se **roditeljstvom i odnosima između muškaraca i žena i njihove dece**. Oko 56 odsto žena i 50 odsto muškaraca iznelo je da ima decu. Prosečan broj dece za muškarce i žene bio je 3. Oko sedam odsto žena ne žive sa ocem svoje dece. Od ukupnog broja ovih slučajeva, 28 odsto žena je tvrdilo da otac nikad nije video decu, dok je 59 odsto njih izjavilo da je otac preminuo. Podaci koje su prijavili muški ispitanici pokazuju da 17

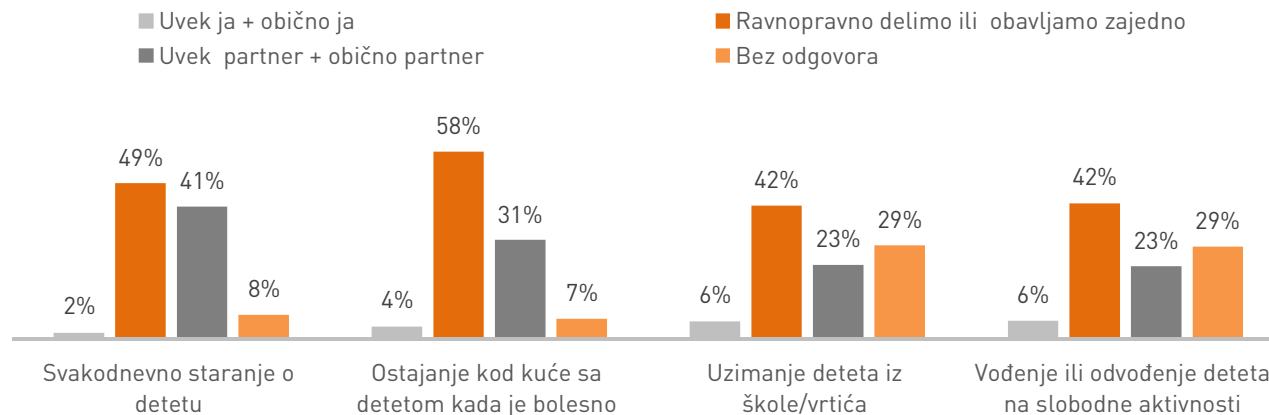
“**Roditeljsko odsustvo za očeve nije tipično u našem društvu, jer muškarci retko vode brigu o maloj deci. Na primer, moj muž našeg sina nije uzeo u ruke dok nije imao šest meseci, jer kaže da ne zna kako se to radi.**”

Albanka sa Kosova –
Učesnica u diskusijama fokus grupe

Za slučajeve u kojima je otac uzeo odsustvo sa posla i u ranoj fazi se uključio u podizanje deteta, ogromna većina muškaraca (91%) i većina žena (55%) složila se da je ovaj period kod kuće pozitivno uticao na njihov kasniji odnos sa detetom. Učesnici u diskusijama fokus grupe složili su se sa ovakvim nalazima. Mali procenat žena koje su uzele porodiljsko odsustvo objašnjen je uglavnom time da je među njima niska stopa zaposlenosti. Uz to, i muškarci i žene istakli su rigidnu politiku privatnog sektora gde je dosta uobičajeno otpuštanje žena sa posla kada poslodavac sazna da je ona trudna. Roditeljsko odsustvo za očeve kada otac zaista vodi brigu o detetu smatralo se neuobičajenim među učesnicima fokus grupe⁴². Oni su nadalje smatrali da je ova politika relevantnija za žene, na osnovu njihovog stava da je primarno dužnost majke da vodi brigu o novorođenčetu. Jedna od Srпкиnja sa Kosova je čak naglasila da je pomoć oca potrebna samo onda kada nema nijednog drugog člana porodice koji pomaže majci u kući. Dakle, uloga oca smatra se pomoćnom u podizanju deteta, a ne ključnom u tom procesu.

Grafički prikaz 23 pokazuje da se generalno dužnosti koje se odnose na **brigu o deci** tipično dele između oba roditelja ili ih preuzima majka. Muškarci koji su u detinjstvu naučeni da vode brigu o svojoj braći ili sestrama skloniji su da uzmu učešće u svakodnevnom vođenju brige o sopstvenoj deci. Oni su takođe češće tvrdili da vode svoju decu na aktivnosti rasonode.

PODELA DUŽNOSTI STARANJA O DECI

Grafički prikaz 23 – Izjave muškaraca o podeli dužnosti staranja o deci

Pored toga, muškarci kažu da često sa decom upražnjavaju aktivnosti rasonode, ali retko ili nikada ne spremaju hranu ili kupaju svoju decu. Muškarci ispitanici su skloniji da se igraju sa svojom mlađom decom (uzrasta do 4 godine) nego sa starijom (uzrasta od 5 do 14 godina). Međutim, hranu češće spremaju za svoju stariju decu nego za mlađu. Veoma je neuobičajeno da muškarci peru odeću svoje dece; 64% njih kaže da to nikada nisu radili ili su to jako retko radili.

“Davanje istog broja dana odsustva muškarcima i ženama imalo bi smisla samo ukoliko bi roditeljsko odsustvo za očeve moglo da bude preneto na partnera.

Srпкиnja sa Kosova – učesnica u diskusijama fokus grupe

⁴² Važno je napomenuti da trenutno zakonodavstvo na Kosovu dozvoljavala samo dva dana roditeljskog odsustva za očeve

Ukoliko dublje analiziramo posebnu ulogu oca u odgajanju dece, istraživanje pokazuje da je suštinski deo uloge oca **da obezbedi finansijsku potporu za porodicu**. Generalno 73% muškaraca smatra da je njihova glavna dužnost da porodici obezbede egzistenciju. Međutim, većina muškaraca (53%) priznaje da sa decom provodi premalo vremena zbog posla, a drugi značajan procenat (56%) smatra da je njihova uloga u staranju o deci uglavnom pomoćna. Ova jasna podela dužnosti staranja o deci između muškaraca i žena ima korene ne samo u tradicionalnim normama, već i u ekonomskoj realnosti porodica na Kosovu. Odgovornost obezbeđivanja egzistencije za porodicu uglavnom je na muškarcima zbog boljih mogućnosti zapošljavanja i većih plata koje mogu da imaju u odnosu na žene. Najveći deo finansijskog tereta takođe predstavlja još jedan vid rodne neravnopravnosti u našem društvu, kako je u ovom razgovoru istakao Kadri Gaši, predstavnik nevladine organizacije Mreža vršnjačkih edukatora. Muškarci većinu svoje energije i vremena troše na trud da zarade novac za svoju porodicu, usled čega propuštaju priliku da provode vreme sa svojom decom. Izražava se mišljenje da norme rodne ravnopravnosti takođe diktiraju određene aspekte odnosa između očeva i njihove dece. Međutim, našom analizom podataka nije utvrđeno da postoji značajna korelacija između stepena uključenosti muškaraca kao očeva i njihovih rodni normi merenih skalom rodno- ravnopravnih muškaraca (GEM skalom). Takođe nije bilo bitnih razlika između različitih starosnih grupa, stepena obrazovanja i njihove uloge kao očeva.

3.5. Nasilje i krivična dela nad ženama

Rodna neravnopravnost i nasilje nad ženama tesno su povezani jedno sa drugim. Prevencija rodnog nasilja često dominira nad retorikom o rodnoj neravnopravnosti, naročito u patrijarhalnijim društvima. Ovaj deo odnosi se prvenstveno na nasilje koje su muškarci učinili nad ženama, ali obuhvata i druge vidove zlostavljanja, nasilja i krivičnih dela. Basri Kastrati, rukovodilac Kancelarije za pružanje pomoći i podrške žrtvama, istakao je u intervjuu koji je dao da je prošle godine prijavljeno **1355 slučajeva nasilja u porodici**, a ovaj broj predstavlja povećanje za oko 100 slučajeva u odnosu na prethodnu godinu. Nekoliko zainteresovanih strana koje pomno prate ovakve slučajeve bilo je uvereno da je broj prijavljenih slučajeva znatno manji od broja slučajeva nasilja u porodici koji su se zapravo dogodili u porodicama i nad ženama. Međutim, mnogi su ukazali da povećanje stope prijavljivanja slučajeva govori o poboljšanju stepena informisanosti, kao i o potencijalno većem stepenu poverenja u nadležne institucije.

U diskusijama fokus grupe i u analitičkim intervjuima detaljno su razmatrani razlozi za vrlo **malo prijavljivanje takvih slučajeva**. Najznačajniji faktori zašto se pomoć ne traži bili su strah od napuštanja i stigmatizacije, slabo poverenje u institucije, ekonomska nesigurnost žena i slaba perspektiva za budućnost žena koje su bile žrtve nasilja i njihove dece. Biljana Redžić, sudija Apelacionog suda u Prištini, takođe je navela mentalitet kao veliku prepreku u rešavanju ovih pitanja: „Do 2001. godine kada je UNMIK usvojio prvu uredbu o zaštiti od nasilja u porodici ova pojava se smatrala strogo privatnom stvari i apsolutno nije bilo prijavljenih slučajeva. Govoriti o nasilju u porodici bilo je strogo zabranjeno”.

Većina zainteresovanih strana sa kojima je obavljen razgovor primetila je druge elemente koji čine da žene koje **ekonomski i socijalno zavise** od svojih muževa dvaput razmisle pre nego što prijave slučaj. Osim predrasuda i teškoća sa kojima se suočavaju u maloj i konzervativnoj sredini, žene takođe moraju da se bore sa nedostatkom sigurnih kuća i finansijske pomoći, slabim mogućnostima na tržištu rada i oskudnom pomoći u odgajanju dece. Što je još gore, dugotrajni sudski postupci, pored slabog izvršenja sudskih odluka, čine da je odluka o prijavljivanju nasilja isto tako ekonomski i emocionalno jako skupa za žene. Još jedno opšte uverenje bilo je da bi strožije kazne koje bi se adekvatno izvršavale učinile da muškarci „dvaput razmisle pre nego što dignu ruku na ženu”. Faktor straha je, prema tome, viđen kao način odvratanja od nasilničkog ponašanja. Međutim, nekoliko drugih zainteresovanih strana napomenulo je da institucije, nevladine organizacije i društvo uopšte ne posvećuju dovoljno pažnje samim zlostavljačima. Nema dovoljno informacija o faktorima koji ove ljude podstiču na nasilničko ponašanje i shodno tome preventivnih ili rehabilitacionih programa.

Prema tome, sledeći nalazi imaju za cilj da rasvetle uzroke nasilja nad ženama i njihove implikacije po rodnu ravnopravnost. U delu koji govori o iskustvima iz detinjstva navedeno je da je 20% muškaraca najmanje jednom bilo svedok prebijanja svoje majke od strane njihovog oca ili njenog partnera u vreme odrastanja. Dalja analiza pokazuje da su muškarci koji žive u ruralnim područjima najverovatnije bili svedoci ovog vida nasilja dok su odrastali, nego što je to slučaj s onima koji su živeli u gradskim naseljima. Uz to, čini se da su rodne norme u korelaciji sa izloženošću nasilju nad ženama u porodici. Muškarci koji po svojim stavovima spadaju u grupu najmanje ravnopravnih, najverovatnije su najmanje jednom videli kako njihovu majku prebija njihov otac ili njen partner dok su odrastali.

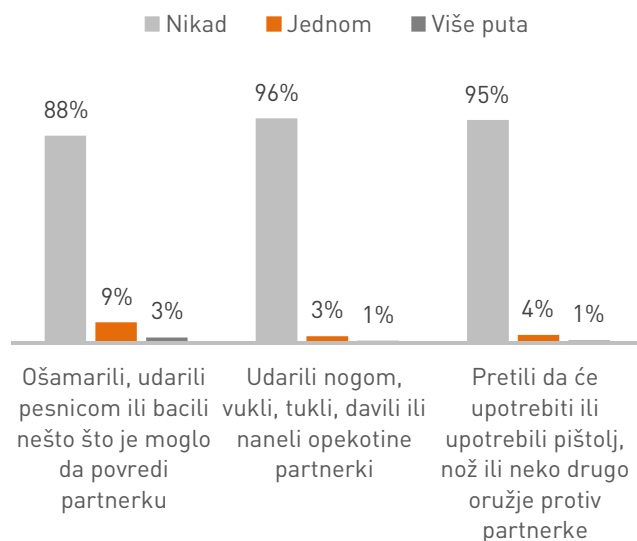
“**Očekivanja ukorenjena za muškarce ne samo da kod njih izazivaju rigidne stavove o muškosti, već od njih često stvaraju žrtve kada nisu u stanju da takva očekivanja ispune, što često dovodi do osećanja slabog samopoštovanja ili depresije. Dakle, ove norme koje okružuju dečake dok odrastaju često ih odvuku ka nasilnom ponašanju i istovremeno im uskrate društvena dobra.**”

Besnik Ljeka
koordinatorski projekta
CARE International

Posmatrajući **stope prijavljivanja izvršenja nasilja nad ženama od strane samih žrtava** nalazimo da je 12% učinilaca bar jednom svoju partnerku ošamarilo, udarilo pesnicom ili bacilo na nju nešto što ju je moglo povrediti. Pored toga, Grafički prikaz 24 pokazuje da je 4% muškaraca davilo ili nanelo opekotine svojoj partnerki, dok je pet odsto priznalo da je zapretilo da će upotrebiti ili je zaista upotrebilo pištolj, nož ili neko drugo oružje protiv svoje partnerke. Ove prijavljene stope slučajeva nasilja takođe su potkrepljene slučajevima nasilja izvršenog nad ženama, koje su prijavile same žene kako je prikazano na Grafičkom prikazu 25.

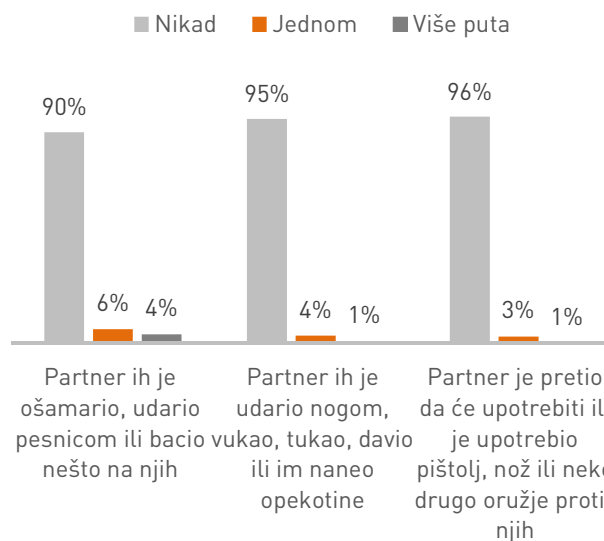
Početni detaljniji osvrt na podatke govori nam da su muškarci koji prihvataju ravnopravnije rodne standarde manje skloniji tome da izvrše nasilje nad svojim partnerkama. Međutim, bilo je premalo opservacija da bismo mogli da ustanovimo statističku značajnost odnosa između rezultata skale rodno-ravnopravnih muškaraca i stope prijavljivanja slučajeva od strane žrtava.

PROCENAT MUŠKARACA KOJI SU IZVRŠILI NASILJE NAD SVOJOM PARTNERKOM

Grafički prikaz 24 – Procenat muškaraca koji su izvršili nasilje nad svojom partnerkom

PROCENAT ŽENA KOJE SU DOŽIVELE NASILJE OD SVOG PARTNERA

Grafički prikaz 25 – Procenat žena koje su doživele nasilje od svog partnera

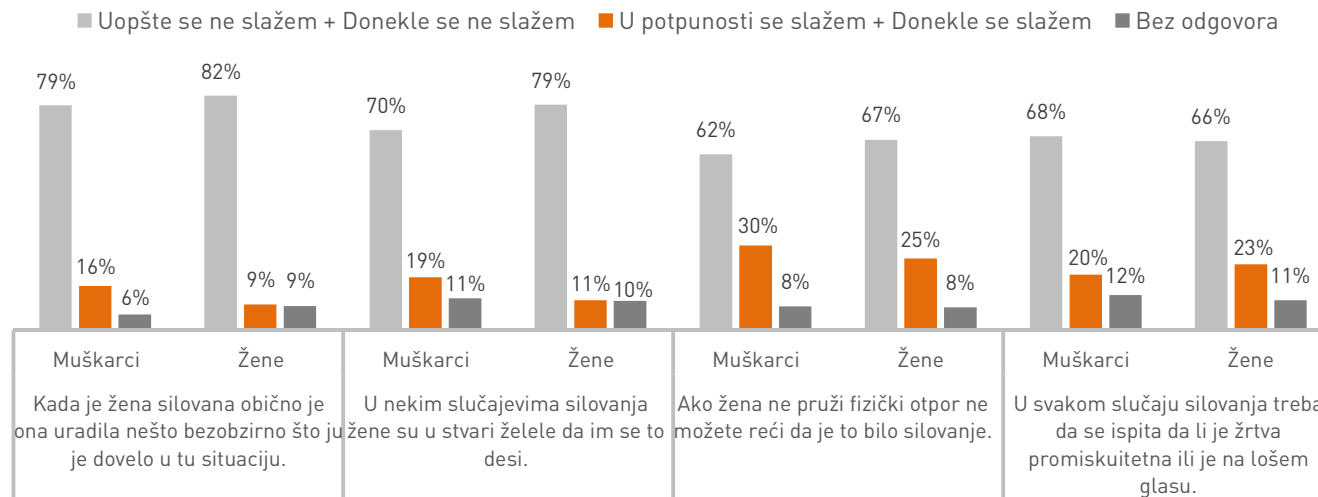
Podaci takođe pokazuju da što je muškarac ispitanik stariji i manje obrazovan da je skloniji tome da je bar jednom udario svoju partnerku. U tradicionalnim društvima često je tabu tema govoriti o slučajevima **silovanja**. Ironično je to što se i u tradicionalnim i u liberalnim društvima kultura silovanja često propagira u mnoštvu oblika. Kultura silovanja može se shvatiti kao društvene norme kojima se dopuštaju ili čak promovišu društveni stavovi kojima se za normalno, ili još gore, za trivijalno smatra seksualno napastovanje i zlostavljanje. Ovaj izraz je prvobitno upotrebljen u SAD-u sedamdesetih godina prošlog veka. Od tada se često koristi i ekstrapolira u feminističkoj kulturi⁴³.

⁴³ Buchwald, E., Fletcher, P. R., & Roth, M. (Eds.). (2005). *Transforming a Rape Culture*. Milkweed Editions.

Da bi se bolje razumela rasprostranjenost kulture silovanja na Kosovu traženo je mišljenje i muškaraca i žena u vezi sa nekoliko povezanih tvrdnji. Na Grafičkom prikazu 26 je prikaz i poređenje percepcija oba roda o silovanju. Muškarci su malo skloniji tome da prihvataju norme kulture silovanja. Na primer, 30% muškaraca bi se složilo da se ne može govoriti o slučaju silovanja kada žena ne pruža fizički otpor. Zanimljivo je da se 25% žena takođe slaže sa ovom tvrdnjom. Svaljivanje krivice na žrtvu silovanja takođe nije neuobičajeno. Oko 20% muškaraca i 23% žena misli da bi u svakom slučaju silovanja trebalo ispitati da li je žrtva promiskuitetna ili da li je na lošem glasu.

MIŠLJENJA MUŠKARACA I ŽENA O SILOVANJU

Grafički prikaz 26 – Mišljenja muškaraca i žena o silovanju

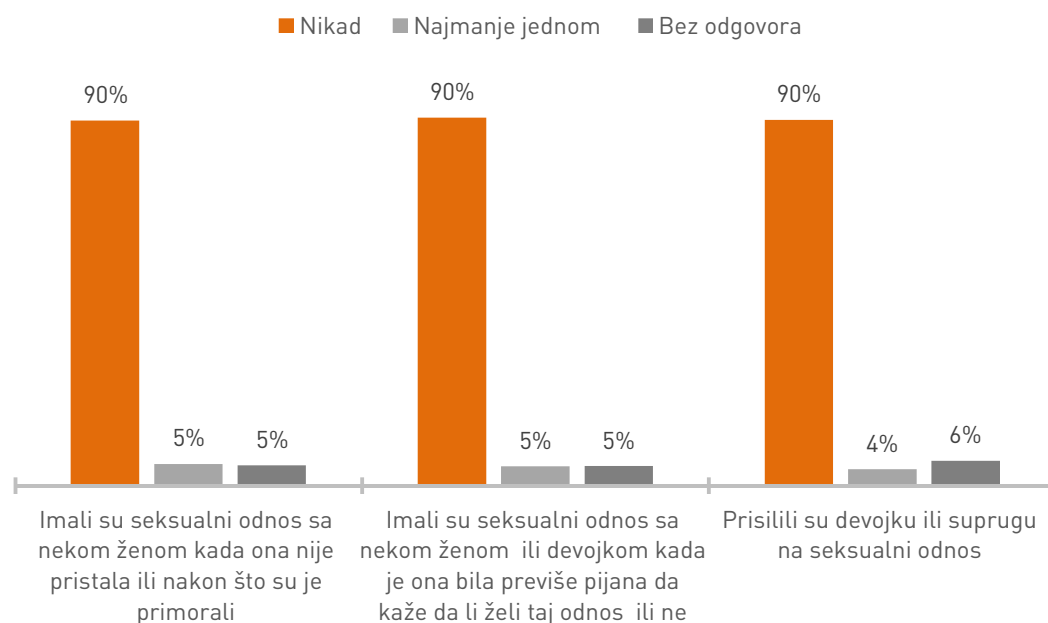
“ Percepcija silovanja kao povrede porodične časti, a ne kao povrede seksualnog integriteta žene još uvek je rasprostranjena u našem društvu, iako je više uobičajena u ruralnim nego u gradskim područjima.

Veprora Šehu
izvršna direktorica
Medica Kosova, Đakovica

Na preovlađujuća mišljenja o silovanju takođe snažno utiču rodne norme koje postoje u društvu. Postoji značajna statistička korelacija između skale rodno-ravnopravnih muškaraca i stope saglasnosti u prethodno navedenom koje se odnosi na silovanje. 46% muškaraca koji na skali rodno ravnopravnih muškaraca po svojim stavovima spada u grupu najmanje ravnopravnih misli da bi u slučaju silovanja trebalo ispitati na kakvom je glasu žrtva, dok oko 15% muškaraca na skali rodno-ravnopravnih muškaraca koji po svojim stavovima spada u grupu najviše ravnopravnih deli isto mišljenje. Nekoliko muškaraca i žena je u diskusiji fokus grupe iznelo stavove kompatibilne kulturi silovanja kako je ranije definisana. Na primer, pomenuli su da bi žene trebalo da vode računa kako se oblače, ponašaju i sa kim ostvaruju interakciju ukoliko ne žele da provociraju muškarce ili da sebe dovedu u opasnu situaciju. Dok su određeni učesnici izrazili zaista snažno neslaganje sa ovim izjavama, diskusija je sadržala sugestiju da su žrtve silovanja mogle izbeći da se to dogodi ili je često trebalo kriviti njih same.

Osim podataka o percepciji, rezultati istraživanja takođe pokazuju da 1 od 20 muškaraca priznaje da je najmanje jednom u životu **imao seksualne odnose sa ženom bez njenog pristanka**. Društvene norme u konzervativnim društvima često muškarcima daju za pravo da imaju seksualne odnose u vezi čak i onda kada njihova žena ili devojka ne želi da ih ima. Važno je istaći da u vreme Jugoslavije silovanje u braku nije bilo krivično delo. Ovo pitanje je takođe izneto u fokus grupi sa Srpkinjama sa Kosova, silovanje u vezi ili u braku. Dvoje učesnika je reklo kako se ovakvo ponašanje obično u društvu ni ne smatra silovanjem, jer muškarci njihov seksualni odnos sa njihovom partnerkom vide kao svoje inherentno pravo, a ne kao nešto pre čega bi trebalo dati saglasnost. Grafički prikaz 27 prikazuje da je 1 od 25 muškaraca prisilio svoju devojku ili ženu da s njim ima seksualni odnos.

RASPROSTRANJENOST SILOVANJA PREMA IZJAVAMA MUŠKARACA

Grafički prikaz 27 – Rasprostranjenost silovanja prema izjavama muškaraca

3.6. Zdravstvene navike

Rodna neravnopravnost utiče na razne oblasti života, čak i na one naizgled nepovezane, kao što su zdravstvene navike. Na primer, rodne norme mogu ograničiti dostupnost zdravstvene zaštite ili učiniti da određene zdravstvene navike budu društveno neprihvatljive, što bi moglo spasiti ili poboljšati život mnogim muškarcima i ženama. U nekim kulturama se možda od muškaraca očekuje da konzumiraju velike količine alkohola ili da ne vode brigu o zdravlju⁴⁴. Na sličan način, od žena se možda očekuje da nemaju jednako pravo glasa u planiranju porodice, da ne upražnjavaju neke fizičke aktivnosti⁴⁵.

U ovom delu govori se o postojećim **zdravstvenim navikama muškaraca i žena** na Kosovu, kao i o tome u kakvoj su vezi sa rodnim normama koje podržavaju. Većina muškaraca (63%) i žena (67%) zatražila je u poslednjih godinu dana zdravstvene usluge na nekoj klinici, u bolnici ili kod narodnog iscelitelja. Zabrinjavajući nalaz je da 11% žena i 16% muškaraca nikada nije bilo kod lekara. Glavni razlog za traženje zdravstvenih usluga bio je da se uradi lekarski pregled. Posete lekaru radi reproduktivnog zdravlja bile su dosta retke među oba roda. Stope samoprijavlivanja za testiranje na HIV takođe su relativno male; 3% žena i 4% muškaraca priznalo je da se bar jednom testiralo na HIV.

Oko 2% muškaraca imalo je partnerku koja je imala **indukovani abortus**, a 32% njih je učestvovalo u donošenju ove odluke. Nalazi za žene pokazuju da 5% njih tvrdi da je imalo indukovani abortus i da je njihov partner uticao na ovu odluku u 43% ovih slučajeva. Njihov partner je platio intervenciju lekara u 57% slučajeva u kojima je žena imala indukovani abortus. Dok je manji procenat muškaraca čija partnerka je imala indukovani abortus (31%) tvrdilo da je platilo intervenciju, većina muškaraca (78%) bila je uz svoju partnerku tokom abortusa.

Mentalno zdravlje, često zanemareno u muškom okruženju, takođe je pod velikim uticajem rodni normi. Takođe je tesno povezano sa zlostavljačkim ponašanjem i rodno zasnovanim diskriminatorским postupcima. Pored toga, istraživanje je pokazalo čvrstu korelaciju između roda i zastupljenosti mentalnih poremećaja, kao što su depresija, anksioznost, itd. Na primer, istraživanja su pokazala da je velika depresija dvostruko više uobičajena za žene, nego za muškarce⁴⁶. Svetska zdravstvena organizacija istakla je odsustvo naglaska stavljenog na štetnu ulogu rodne neravnopravnosti po mentalno zdravlje. Na primer, rodne norme diktiraju odnose moći između muškaraca i žena i, shodno tome, takođe utiču na faktore koji se odnose na mentalno zdravlje, kao što su društveni položaj, tretman u društvu i, generalno, izloženost određenim opasnostima po mentalno zdravlje⁴⁷.

⁴⁴Sobal, J. (2005). Men, meat, and marriage: Models of masculinity. *Food and Foodways*, 13(1-2), 135-158. i Noone, J. H., & Stephens, C. (2008). Men, masculine identities, and health care utilisation. *Sociology of Health & Illness*, 30(5), 711-725.

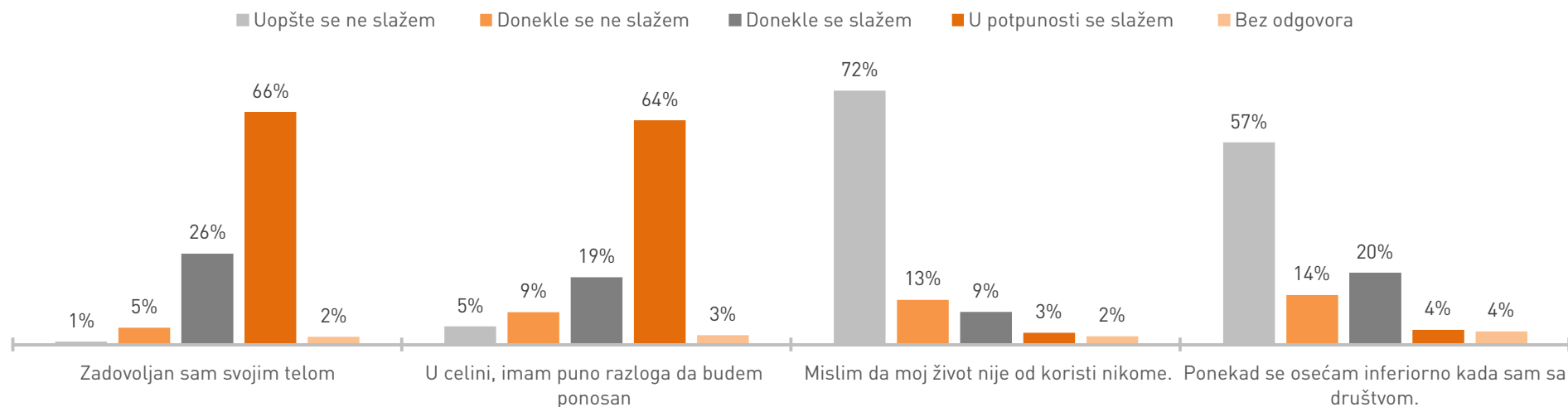
⁴⁵ Spencer, R. A., Rehman, L., & Kirk, S. F. (2015). Understanding gender norms, nutrition, and physical activity in adolescent girls: a scoping review. *International Journal of Behavioral Nutrition and Physical Activity*, 12(1), 6. ; Li, J. (2004). Gender inequality, family planning, and maternal and child care in a rural Chinese county. *Social Science & Medicine*, 59(4), 695-708.

⁴⁶ Odeljenje Ujedinjenih nacija za ekonomska i socijalna pitanja. (2015). *The world's women 2015 trends and statistics*; Svetska zdravstvena organizacija. (2007). *Gender Disparities in Mental Health*. Department of Mental Health and Substance Dependence

⁴⁷ Ibid.

S obzirom na to da se ovo istraživanje fokusira na stavove muškaraca, ovde predstavljeni nalazi više se odnose na muškarce nego na žene. Muškarci su ispitivani u vezi sa tim u kojoj meri se slažu sa nekoliko izjava koje se odnose na njihovo **samopoštovanje**. Na primer, Grafički prikaz 28 pokazuje da kada je u pitanju fizički izgled, ogromna većina muškaraca (92%) je relativno zadovoljna svojim telom. Međutim, manji procenat njih (83%) smatra da imaju puno razloga da budu ponosni. Sa negativne strane 13% muškaraca smatra da njihov život nije ni od kakve koristi nikome, a još veći procenat (24%) ponekad se oseća inferiorno u društvu prijatelja.

PROCENAT SAMOPOŠTOVANJA KOD MUŠKARACA

Grafički prikaz 28 – Procenat samopoštovanja kod muškaraca

U delu koji sledi predstavljena je rasprostranjenost srodnih **stanja i simptoma mentalnog zdravlja** kod muškaraca. Tokom prošlog meseca 31% muškaraca doživelo je stres bar ponekad ili češće. Još 14% njih doživelo je depresiju ponekad ili češće a, što je još gore, 5% je priznalo da je bar ponekad imalo samoubilačke misli prošlog meseca. Dalja analiza pokazuje da je radni status bio povezan sa osećanjima stresa i depresije. Tipično su penzioneri i oni koji rade na crno bili ti koji su bili skloniji tome da su osećali stres ili depresiju bar jednom u poslednjih mesec dana. Oko 49 odsto penzionera osećalo se depresivno u poslednjih mesec dana, naspram oko 28% muškaraca ukupno koji su osećali isto. Prema učesnicima fokus grupe jedan od razloga za visok nivo stresa bili su šok i promene načina života prelaskom iz socijalizma u konflikt, a potom u sadašnju nestabilnu ekonomsku situaciju.

Grafički prikaz 29 – Rasprostranjenost korišćenja alkohola i narkotika među muškarcima

Grupa muškaraca koja je po svojim stavovima svrstana u kategoriju najmanje ravnopravnih na osnovu merenja skale rodno-ravnopravnih muškaraca bila je sklonija tome da je u poslednjih mesec dana doživela stres, depresiju i da je imala samoubilačke misli. Pored toga, takođe smo ustanovili pozitivnu korelaciju između stresa i sklonosti ka piću, kao i između stresa i nasilničkog ponašanja. Još jedan važan element zdravstvenih navika jeste rasprostranjenost rizičnog ponašanja kao što je zloupotreba supstanci. Grafički prikaz 29 pokazuje da 14% muškaraca konzumira alkohol dva ili više puta mesečno. U okviru ove grupe, 28% njih preterano konzumira alkohol (popije više od pet pića za redom u jednoj prilici) najmanje jednom sedmično.

Rasprostranjenost korišćenja narkotika bila je znatno manja od konzumiranja alkohola kako pokazuje Grafički prikaz 29. Globalna istraživanja pokazala su da rodne razlike postoje i u trendovima **traženja pomoći za pitanja mentalnog zdravlja**, jer je uobičajenije za žene u odnosu na muškarce da zatraže medicinsku pomoć i da svom lokalnom lekaru iznesu svoje probleme u vezi sa njihovim mentalnim zdravljem⁴⁸. U celini posmatrano, muškarci nisu radi da govore o i da prihvate simptome depresije, kojima se pojačava društvena stigma i ograničava traženje pomoći zbog stereotipnih razmišljanja⁴⁹. Kada se posmatraju trendovi traženja pomoći za emocionalna pitanja, podaci za Kosovo ne ukazuju na upečatljivu razliku između dva roda. Oko 54% žena traži pomoć od drugih kada se oseća tužno, razočarano ili frustrirano, naspram 48% muškaraca. Dalja analiza podataka pokazuje da muškarci traženje pomoći mogu povezati sa nedostatkom muškosti. Oni koji su prihvatili rodnu ravnopravnost bili su skloniji da zatraže pomoć nego oni koji je nisu prihvatili. I muškarci i žene obično traže pomoć od svojih partnera ili srodnika. Svega 2% muškaraca i žena zatraži pomoć lekara u vezi sa takvim stvarima. Diskusije fokus grupa takođe su potvrdile sugestije o tome da je mentalno zdravlje tabu tema u društvu zbog tradicionalnog mentaliteta i predrasuda. Po mišljenju i muških i ženskih učesnika, odlazak kod psihologa često se izjednačava sa umobolnošću. Međutim, svi oni su prepoznali najveću važnost toga da se muškarci i žene obrate i zatraže pomoć za probleme mentalnog zdravlja.

⁴⁸ Odeljenje Ujedinjenih nacija za ekonomska i socijalna pitanja. (2015). *The World's Women 2015 Trends and Statistics*.

⁴⁹ *Ibid.*

3.7. Praktične politike i zakoni u vezi sa rodnom ravnopravnošću

Ovaj deo posebno je posvećen stepenu informisanosti građana Kosova o praktičnim politikama i zakonima koji se odnose na rodnu ravnopravnost, kao i njihovom mišljenju o njima. S obzirom na to da se strategije i zakoni često usvajaju usled spoljašnjeg uticaja, važno je razumeti u kojoj meri se one sprovode, kao i koliko dobro se one saopštavaju i koliko ih dobro primaju građani. Takođe je važno shvatiti sposobnost takvih zakona i politika da zaista utiču na promovisanje i unapređivanje rodne ravnopravnosti u društvu. Sve zainteresovane strane sa kojima je obavljen razgovor jednoglasne su u tome da je pravni okvir za rodnu ravnopravnost na Kosovu dobro ustanovljen i formulisano.

Članom 7 Ustava priznaje se ravnopravnost kao „osnovna vrednost za demokratski razvoj društva“. Pored toga, u članu 24 Ustava stoji da su zabranjeni svi vidovi diskriminacije, uključujući i diskriminaciju po osnovu pola i seksualnog opredeljenja. Sprečavanje svih vidova diskriminacije i temeljne vrednosti rodne ravnopravnosti prošireni su Zakonom o zaštiti od diskriminacije i Zakonom o rodnoj ravnopravnosti (oba su usvojena 2015. godine).

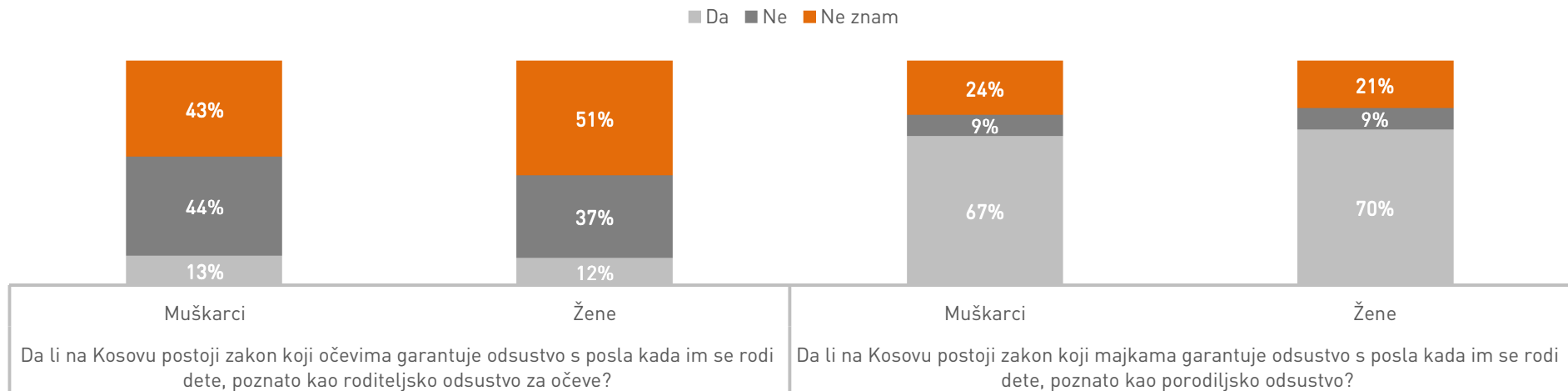
Iako se u Zakonu o rodnoj ravnopravnosti navodi da u radnim odnosima ne bi trebalo da postoji razlika ili diskriminacija po osnovu roda, Zakon o radu ne sadrži potpuno iste odredbe za **porodiljsko i roditeljsko odsustvo očeva**. U stvari, ne postoji posebno uređeno 'roditeljsko odsustvo za očeve' kojim se obično ocu daju ista ili slična prava kao majci. Međutim, postoje odredbe koje obuhvataju ono što se može nazvati ograničenim vidom roditeljskog odsustva za očeve, koji čine dva dana plaćenog odsustva i najviše 14 dana neplaćenog odsustva. Za porodiljsko odsustvo se navodi da žene imaju pravo na 12 meseci porodiljskog odsustva, od čega se za prvih 6 meseci isplaćuje delimična finansijska naknada.

Rezultati istraživanja su pokazali da je 70% muškaraca bilo upoznato da postoje zakoni koji uređuju porodiljsko odsustvo, dok je svega 13% muškaraca bilo upoznato sa zakonskim propisima koji uređuju roditeljsko odsustvo za očeve. 76% ovih muškaraca znalo je da roditeljsko odsustvo za očeve traje manje od 7 dana, a 40% je znalo da porodiljsko odsustvo traje duže od 6 meseci. Kada su upitani za mišljenje o tome da li bi trebalo da postoje zakoni kojima se novim roditeljima garantuje odsustvo, 65% muškaraca složilo se da bi roditeljsko odsustvo za očeve trebalo garantovati zakonom, naspram 84% koji su bili istog mišljenja za porodiljsko odsustvo. Poznavanje ovih zakona od strane žena na Kosovu uporedivo je sa poznavanjem od strane muškaraca. Na primer, oko 12% njih je znalo da postoji zakon o roditeljskom odsustvu za očeve, a 67% njih je bilo upoznato sa porodiljskim odsustvom. Pored toga, 80% žena koje su znale da postoji roditeljsko odsustvo očeva takođe je znalo da ono traje manje od 7 dana, dok je 42% znalo da porodiljsko traje duže od 6 meseci. Oko 63% žena smatralo je da bi roditeljsko odsustvo za očeve trebalo garantovati zakonom, a 71% imalo je isto mišljenje o porodiljskom odsustvu.

“Pravni razvoj i razvoj praktične politike odvija se ad-hok, više radi zadovoljavanja zahteva stranih organizacija i institucija, nego zbog potreba koje se smatraju presudnim za razvoj društva u celini.

Hiljmi Jašari
ombudsman za Kosovo

POZNAVANJE PROPISA O OČINSTVU I MATERINSTVU

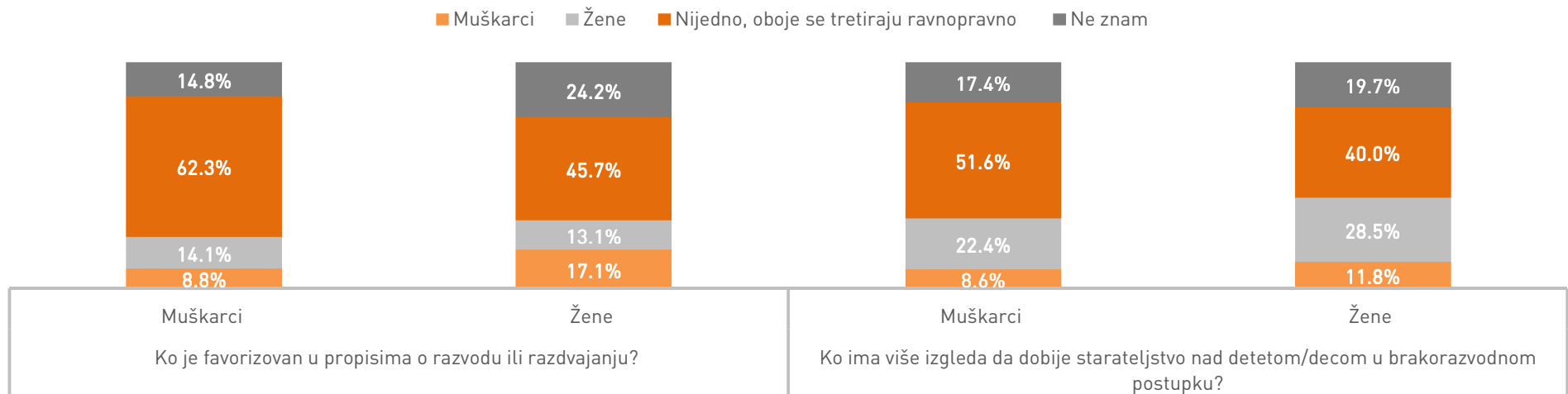

Grafički prikaz 30 – Koliko su žene i muškarci upoznati sa propisima o očinstvu i materinstvu

Jednakost između supružnika se pominje kao princip koji uređuje porodične odnose shodno Porodičnom zakonu na Kosovu. Zakon propisuje da se brak sklopljen pod strahom, nasiljem ili ozbiljnom pretnjom poništava. Porodični zakon sadrži mere da zaštiti majke i decu od posledica razvoda i da ih zbrine nakon razvoda. Brakorazvodnu parnicu može pokrenuti jedna stranka tužbom ili se može podneti predlog za sporazumni razvod braka.

Žene i muškarci ispitanici su upitani o svom mišljenju u vezi sa **zakonskim odredbama koje uređuju brak, razvod i starateljstvo nad decom**. Muškarci uopšteno veruju da zakonske odredbe o razvodu ili starateljstvu nad decom tretiraju žene i muškarce podjednako. Kod žena se beleži veća stopa odgovora „ne znam” što ukazuje na niži nivo svesti o ovim zakonima. Oko 34 odsto muškaraca veruje da zajedničko starateljstvo nije uobičajeno u njihovom društvu. Štaviše, 22 odsto muškaraca veruje da su zakoni o dodeli starateljstva nad decom nakon razvoda naklonjeniji ženama nego muškarcima. Većina žena (62 odsto) i 48 odsto muškaraca naveli su da ne znaju da postoje zakoni o dodeljivanju deteta na staranje ocu. Oni koji su upoznati sa ovim zakonima uopšteno veruju da su pravični kako prema muškarcima tako i prema ženama.

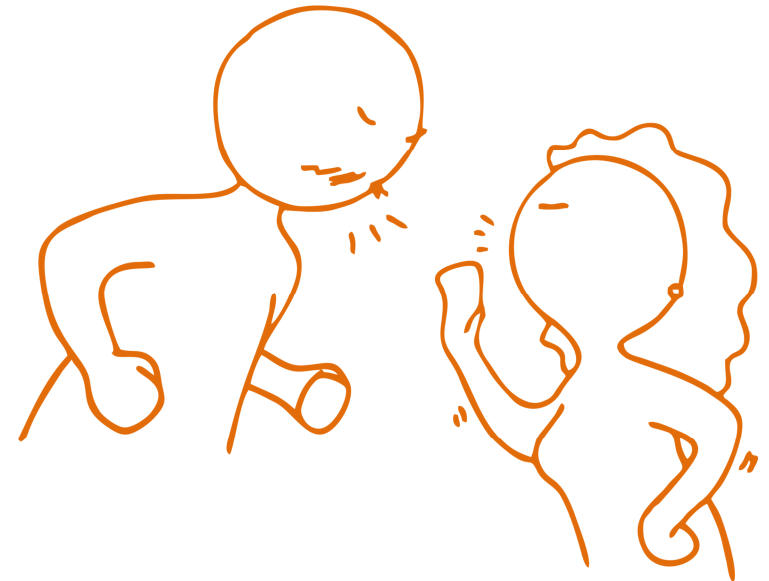
MIŠLJENJA O BRAKORAZVODNIM PROPISIMA

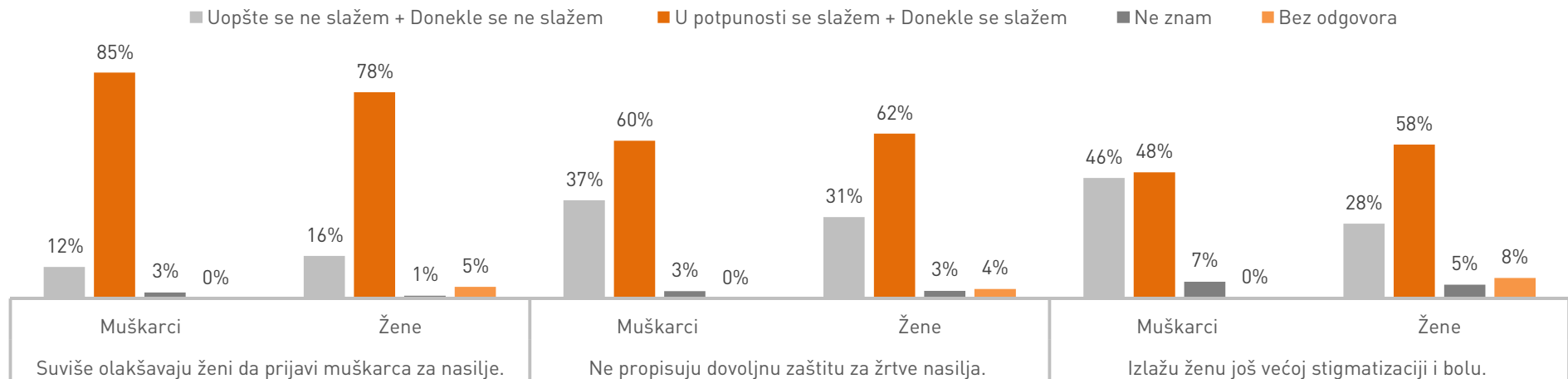
Grafički prikaz 31 – Mišljenja žena i muškaraca o brakorazvodnim propisima

Pitanje **nasilja u porodici** u velikoj je meri uređeno zakonom i zabranjeni su svi njegovi vidovi ispoljavanja. Za mnoge povrede kao što su ropstvo, prinudni rad, uznemiravanje, silovanje, seksualni napad, degradiranje seksualnog integriteta, seksualno zlostavljanje lica sa invaliditetom i seksualno zlostavljanje maloletnika, minimalna kazna zatvora pooštrava se za godinu ili dve ukoliko je ovo delo učinjeno u sklopu porodice. Prošle godine je usvojena posebna strategija na polju nasilja u porodici – Strategija borbe protiv nasilja u porodici za period 2016-2020. godine.

Naredni skup nalaza usredsređuje se na svest i mišljenja, kako muškaraca tako i žena, o **pravnim odredbama o nasilju u porodici** koje su ukratko pomenute u prethodnom delu. Oko 68 odsto muškaraca i 56 odsto žena izjavio je da znaju da kosovski pravosudni sistem ima zakone koji uređuju ovo pitanje. S jedne strane, žene i muškarci ispitanici koji su upoznati sa postojanjem ovih zakona uopšteno smatraju da u prevelikoj meri olakšavaju ženi da prijavi muškarca za nasilje u porodici. S druge strane, Grafički prikaz 32 pokazuje da su i muškarci i žene skloniji tome da se slože da ovi zakoni ne pružaju dovoljnu zaštitu žrtvama zlostavljanja. Štaviše, 58 odsto žena i 48 odsto muškaraca veruje da su dati zakoni izložili ženu čak još većoj stigmatizaciji i bolu. Ovo je dalje potvrđeno diskusijama u fokus grupi i u detaljnim razgovorima sa akterima.

MIŠLJENJA O ZAKONIMA PROTIV NASILJA NAD ŽENAMA

Grafički prikaz 32 – Mišljenja o zakonima protiv nasilja nad ženama

Zakon o rodnoj ravnopravnosti zabranjuje svaki vid **diskriminacije izvršene po rodnoj osnovi**. On stavlja u primenu posebne mere, kao što su kvote, kako bi se obezbedila jednakost i uspostavile javne funkcije za stručnjake za rodnu ravnopravnost u javnim institucijama. Ovaj zakon takođe uspostavlja institucionalne mehanizme za rodnu ravnopravnost. U ovom zakonu postoje odredbe koje obezbeđuju podjednaku zaštitu i postupanje u radnom odnosu, obrazovanju i izricanje kaznenih mera za povredu ovih članova.

S druge strane, prema raspoloživim podacima, muškarci uopšteno ne veruju da rodna neravnopravnost zabrinjava nešto više na Kosovu, većina njih i dalje podržava javne politike pozitivne diskriminacije žena. Oni su uopšteno bili za **sistem kvote** za žene u politici i na izvršnim funkcijama. Takođe su imali tendenciju da podrže jednaku zaradu muškaraca i žena na istim radnim mestima. Najveća ravnopravnost u stavovima na skali rodno-ravnopravnih muškaraca takođe je u pozitivnoj korelaciji sa podržavanjem sistema kvote za žene u javnim institucijama kao i zakona koji promovišu jednake zarade. Značajan nalaz koji je proizašao iz detaljnijih razgovora sa akterima bio je pozitivan uticaj koji aktuelni sistem kvote ima na poboljšanje rodne ravnopravnosti na Kosovu. Dok mnogi akteri ovu praktičnu politiku nisu videli kao dugoročno rešenje za rodnu neravnopravnost, nezavisno od toga naglasili su značaj započinjanja ove bitke. Kao što je istaknuto u razgovoru sa Edi Gusijom, direktoricom Agencije za rodnu ravnopravnost, afirmativne mere su omogućile ženama da uđu u politiku, a nakon što im je data prilika, broj glasova osvojenih njihovom zaslugom bio je značajno veći na izborima 2017. u poređenju sa prethodnim. Ovo dostignuće nastupilo je čak uprkos nejednakostima s kojom se suočavaju u svojim političkim strankama. U razgovoru sa Vlјorom Nuši i Ljindom Sanajom iz organizacije UN Women, istaknuto je da se izborni budžet drukčije dodeljuje ženama, a drukčije muškarcima u istoj stranci, što ih automatski dovodi u neravnopravan položaj. Drugi akteri bi se čak založili za veću kvotu (50/50) u svim javnim institucijama. Nekoliko aktera takođe je ukazalo na odsustvo žena na izvršnim funkcijama u mnogim ključnim javnim institucijama i privatnim kompanijama.

4. Zaključak

Ovo istraživanje je sprovedeno sa namerom da pruži najaktuelniju sliku o rodnoj ravnopravnosti na Kosovu. Kao pionirski dokumenat svoje vrste na Kosovu, istraživanje je usredsređeno na muškarce, njihova iskustva i percepcije i kako isti uobličuju sadašnje faktore koji utiču na rodnu neravnopravnost danas. Praćenjem iskustava iz detinjstva, sadašnje dinamike odnosa, rodni stavova, nasilja i zdravlja, ono zapravo pruža zaokružen portret rodne ravnopravnosti iz ugla muškaraca na Kosovu. Većina muškaraca na Kosovu po svojim stavovima na skali rodno-ravnopravnih muškaraca odnosno GEM skali spada u grupu umereno ravnopravnih. Međutim, ovo istraživanje počiva isključivo na obimu u kome se slažu sa izjavama o rodnoj ravnopravnosti. Ako uzmemo u obzir njihova sadašnja postupanja i stavove, situacija se značajno razlikuje. Elementi kao što su uređenje sadašnjeg domaćinstava i položaj žena uopšteno pružaju dovoljne dokaze koji svedoče o strašnom nivou rodne ravnopravnosti na Kosovu.

Muškarci na Kosovu su odrasli u patrijarhalnim porodicama u kojima se život žena svodio na kuhinju i brigu o deci, dok su muškarci bili zaduženi za donošenje važnih odluka i izdržavanje svojih porodica. Iako su ove karakteristike bile manje evidentne u porodicama sa višim nivoom obrazovanja, ni u njima nije bilo uobičajeno da žene imaju konačno pravo glasa u važnim odlukama ili da se smatraju ravnopravnim muškarcima. Društvo je bilo organizovano tako da su određene uloge bile strogo namenjene muškarcima, a druge ženama. Tokom odrastanja, nasilje je za njih postalo normalno kao uobičajeni način disciplinovanja. Za muškarce na Kosovu nije nepoznanica da budu svedoci nasilja u svojoj porodici, bilo nad njima ili njihovom majkom i drugim ženskim osobama. Ovakav način rešavanja problema takođe je korišćen u školama i naseljima, među samim muškarcima ili drugim ličnostima od autoriteta.

Nema sumnje da su ova iskustva iz detinjstva imala uticaj na stavove i prakse muškaraca i žena danas. Iako su stvari počele sporo da se kreću u pravom smeru, odnosi moći u kući između muškaraca i žena danas se ne razlikuju znatno od odnosa njihovih roditelja. U većini domaćinstava, od žena se i dalje očekuje da budu zadužene za kućne poslove uprkos svom radnom statusu, dok muškarci i dalje nastavljaju da nose breme obezbeđivanja finansijskih sredstava za život. Posledično, moć odlučivanja se ili daje muškarcima ili se deli podjednako, ali je vrlo retko u rukama žena. Staranje o deci se i dalje smatra poslom žene i u najboljim slučajevima, muškarci mogu samo da pomognu u ovim zadacima kada zatreba. Samim tim, roditeljsko odsustvo za očeve smatra se dodatkom porodiljskom odsustvu, a ne načinom da se poveća uključenost očeva u podizanje svoje dece. Pored toga, nasilje nad dečacima u detinjstvu tipično je praćeno izlivima nasilnog ponašanja tih dečaka kada izrastu u muškarce.

Urođjene norme širile su se izvan jedne porodice i uslovljavale su i očekivanja o ponašanju i ulogama drugih. Homofobični stavovi bili su široko rasprostranjeni na Kosovu imajući u vidu da homoseksualnost i dan danas većina muškaraca i žena smatra neprirodnom i neželjenom. Svojstva kulture silovanja takođe su prisutna prema stavovima muškaraca i žena na Kosovu, sa neretkim svaljivanjem krivice na žrtvu u slučajevima silovanja. Seksualni rad uglavnom se smatra nemoralnim dok je popriličan broj muškaraca priznao da su bili deo ovakvih poslovnih odnosa. Na kraju, institucionalni okvir za rodnu ravnopravnost na Kosovu prolazi poprilično dobro po oceni muškaraca i žena i uključenih aktera. Međutim, dok sve izgleda dobro na papiru, primena ovih slavjenih zakona, mehanizama i praktičnih politika i dalje ima dug put pred sobom u stvarnosti.

5.Preporuke

Promena u društvenim normama, stavovima, dinamici domaćinstava i odlučivanja i u svakodnevnim praksama i ponašanju muškaraca i dečaka u smislu njihovih odnosa sa ženama i devojka iziskuje integrisan pristup. Preporuke se odnose na institucije lokalnog i centralnog nivoa, međunarodne partnere i aktere građanskog društva.

Opšte preporuke

1. Uključiti ključne aktere u društvu u promenu odnosa i normi koje podržavaju neravnopravnu muškost:

raditi sa političkim i verskim liderima i liderima zajednice, poslovnog sektora, građanskog društva i medija, muškarcima i ženama, ne samo na individualnom već i na nivou zajednice, sa ciljem da se promene stavovi prema urođenim ulogama muškaraca kao izdržavalaca i žena kao staralaca kako bi nužno došlo do promene. Promena normi i stavova preduslov je za promenu u političkom i javnom životu.

2. Uključiti muškarce u sveobuhvatnu politiku zagovaranja prava žena:

većina muškaraca podržava zakone i politike koji promovišu potpunu ravnopravnost između muškaraca i žena. Ovaj nalaz afirmiše stratešku važnost uključivanja muškaraca i dečaka kao saveznika u politiku zagovaranja za prava žena. Glavni politički i lideri zajednice trebalo bi da se identifikuju i podrže u sprovođenju kampanja, kako bi bili vidljivi kao saveznici u osnaživanju žena.

3. Promeniti način socijalizacije dečaka i devojčica, koji će dovesti do promene njihovog ponašanja kada odrastu:

Rezultati istraživanja potvrđuju da se obrasci iz detinjstva, u rasponu od prisustvovanja nasilju do muške dominacije u odlučivanju u domaćinstvu, zapravo ponavljaju u odrasloj dobi. Muškarci koji su kao deca videli svog oca ili druge muške ličnosti u porodici kako mnogo više radi po kući će biti skloniji da ponove ovakav vid ponašanja kada odrastu. Afirmativne mere i pozitivno delovanje u obrazovnom sistemu, medijskim izveštajima i organizacijama u zajednici dovešće do promene u porodicama i na makro-socijalnom nivou.

Konkretne preporuke praktične politike

1. Nadovezujući se na uspeh postojećih politika rodne ravnopravnosti, pitanja muškaraca i uključivanje muškaraca u borbu za rodnu ravnopravnost trebalo bi da predstavljaju prožimajuću temu novog, višegodišnjeg Programa Kosova za rodnu ravnopravnost koji je u fazi izrade.
2. Institucionalizovati podršku zajednici i omladinskim organizacijama koje osnažuju dečake, ali i devojčice, kao činioce promene za rodnu ravnopravnost. Učenje iz postojećih aktivnosti, kao što su vannastavni časovi, letnji kampovi i klubovi Budi muško, treba da posluže kao osnova za izradu novog programa, koji će biti sproveden u seoskim i gradskim područjima.
3. Promovisati ulogu muškaraca u staranju i radu u domaćinstvu i potpunu uključenost žena na radnom mestu kao prioritet vladine politike. Ovo će voditi ne samo ka ravnopravnijem porodičnom životu, već će podržati i opšti ekonomski razvoj.
4. Uključiti zdravstveni sektor kao mesto na kome će muškarci započeti po prvi put svoja zalaganja u svojstvu saveznika za rodnu ravnopravnost. Zdravlje muškaraca i ponašanje traženja pomoći trebalo bi da se promeni kao i njihova sama uloga kada govorimo o zdravlju žena i dece.

Aneks I – Lista sagovornika u detaljnim razgovorima

		Institucija/Organizacija	Ime, prezime i funkcija
Institucije	1	Agencija za rodnu ravnopravnost, Kabinet premijera, Priština	Edi Gusia, direktorica
	2	Ministarstvo rada i socijalne zaštite, Odeljenje za socijalnu politiku i porodicu, Priština	Bajram Kelmendi, privremeni direktor
	3	Ombudsman Kosova, Priština	Hilmi Jashari, ombudsman
	4	Policija Kosova, Priština	Tahire Hadžoli, šefica Odseka za borbu protiv porodičnog nasilja i zlostavljanja dece
	5	Kancelarija za pružanje podrške i pomoći, Tužilaštvo	Basri Kastrati, šef Kancelarije
	6	Apelacioni sud u Prištini	Biljana Redžić, sudija
Međunarodne organizacije i nevladine organizacije	7	Kancelarija UN Women na Kosovu, Priština	Vljora Nuši i Ljinda Sanaja
	8	USAID-ov Program za imovinska prava, Priština	Merita Ljimani, stručnjakinja za rodna i imovinska prava
	9	Mreža žena Kosova, Priština	Nikol Farnstworth, rukovodilac Programa
	10	Mreža žena Kosova, Priština	Igbale Rogova, izvršna direktorica
	11	Sinergija, Severna Mitrovica	Stefan Veljković, direktor Programa
	12	Mreža za vršnjačku edukaciju (PER), Priština	Kadri Gaši, Projekat inicijative za muškarce i mladiće
	13	Sklonište za žrtve porodičnog nasilja u Peći	Ardita Balja, direktorica
	14	Kosovo 2.0, Priština	Besa Ljuci, urednica
	15	Mreža ženskih organizacija Roma, Aškalijska i Egipćana	Špresa Aguši, izvršna direktorica
	16	Udruženje Santa Maria, Zvečan	Blagica Radovanović, izvršna direktorica
	17	Centar za jednakost i slobodu, Priština	Bljert Morina, rukovodilac programa
	18	Women for Women International, Priština	Iljiriana Gaši, direktorica
	19	Akcija za majku i dete, Priština	Mrika Aljiu, izvršna direktorica
	20	Medica Kosova, Đakovica	Veprora Shehu, izvršna direktorica
	21	Udruženje žena iz Mitrovice za ljudska prava, Južna Mitrovica	Vetone Veljiu, izvršna direktorica
	22	NORMA Udruženje pravnika, Priština	Valjbona Saljiu, izvršna direktorica
Stručnjaci i akademski sektor	23	Filozofski fakultet, Univerzitet u Prištini	Nita Ljuci, asistentkinja
	24	Kosovski institut za istraživanje politike i razvoj	Ariana Ćosaj Mustafa, direktorica programa i viša istraživačica
	25	Univerzitet u Gracu, Austrija	Eljife Krasnići, doktorantkinja
	26	CARE International, Kancelarija na Kosovu, Priština	Besnik Ljeka, koordinator projekta

